

Valdas Rakutis

LIETUVOS DIDŽIOSIOS KUNIGAİKŠTYSTĖS KARO KOMISIJA 1765-1776 m.

Šiandieninės Lietuvos kariuomenės negalime įsivaizduoti be Krašto apsaugos ministerijos, tačiau ir ši institucija turi savo pradžią - Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Karo komisiją¹. Jos atsiradimas susijęs su kai kuriomis karinėmis ir politinėmis aplinkybėmis.

¹ LDK Karo komisija turi labai menką bibliografiją ir tai todėl, kad pagrindiniai jos veiklos dokumentai nepateko istorikų akiratin, dėl techninių priežasčių - nebuvo paminėti pagrindiniuose aprašuose. Tik atsitiktinai, netyčia atvertus Lietuvos valstybinio archyvo Sprogio apyrašo pabaigą, pavyko užtikti ranka darytus papildymus, tarp kurių pavyko rasti šio straipsnio pagrindinius šaltinius.

Apie LDK Karo komisiją šiek tiek rašė: Korzon T. *Wewnetrzne dzieje Polski za Stanisława Augusta 1764-1794 T. IV.* Warszawa - Krakow, 1897; Czaja A. *Lata wielkich nadziei.* Warszawa, 1994. W. Konopczyński darbai, skirti Baro konfederacijai: *Konfederacja Barska. T. 1-2.* Warszawa, 1936, naujas leidimas Warszawa, 1996, *Materiały do dziejów konfederacji Barskiej. 1764 - 1782 m.* LDK specifiką yra tyrinėjęs Koscialkowski. *Z dziejów komisji skarbowej Wielkiego Księstwa Litewskiego//* *Ateneum Wileńskie*, Wilno, 1937; *Ibidem* Antoni Tyzehauz. Londyn, 1970; *Ibidem* Kilka szczegółów o Korpusie Kadetów w Nieswieżu. b. v. ir d.

Darbe daugiausiai remtasi archyviniais dokumentais: Lietuvos valstybės archyvas (LVIA), Senieji aktai (SA) bylos: 18245 Protokul Ordynansow Potocznych Kommissyi Woyskowej Rzeczypospolitej W X Litt rozpoczętej w Grodnie 27 Februarii 1765; 18249 Akta Kancellaryi Kommissyi Woyskowej Rzeczypospolitej Wo Xa Litto według Komstytucyi novella legis rozpoczętej w Grodnie 25 Febr. 1765; 18252 Akta kancellaryi Woyskowej Rzeczypospolitej W.X.L. według Konstytucyi novella legis rozpoczętej w Grodnie Dnia 2 Januarii 1767 Roku; 18253 Protokul Ordynansow Potocznych Kommissyi Woyskowej W.X.Litt. według przepisu Kostytucyi Roku 1766 ufundowanej w Grodnie Dnia 2. Januarii 1767 Roku; Atskiri dokumentai užtiknami ir kitose Karo komisijos fondo bylose. Vilniaus universiteto Rankraščių skyrius fondas Nr. 4, bylos 11456, 11468 - 11485.

18 a. viduryje Lenkijos ir Lietuvos etmonai pasiekė savo politinės galybės viršūnę. Tuo metu, kai valdovai gyveno Drezdene ir nevyko seimai, pastovios kariuomenės pastovūs etmonų pareigybė, dažnai susijusi su stambia žemėvalda, buvo natūralus autoritetas krašto bajorijai. Neatsitiktinai Lenkijos didžiojo etmono vadovaujama „patriotų“ partija turėjo stipriausias pozicijas. Jos lyderiu LDK buvo Karolis Stanislovas Radvila, Mykolas Kazimieras, neseniai mirusio LDK didžiojo etmono, sūnus. Dėl tos pačios priežasties „familijos“ partija, padedant Rusijai laimėjusi sostą 1764 m. konvokacijos ir elekcijos² metu, pirmiausiai pasirūpino sumenkinti etmonų galią ir turėtą autonomiškumą. Nepatikimą etmoną reikėjo apsupti patikimais žmonėmis. Kad komisijos atsirado dėl politinės konjunktūros, liudija ir tas faktas, kad konvokaciniame seime Karo komisiją buvo galvota steigti tik Lenkijos karalystėje. Tik elekciniame seime, laikantis lygybės principo, tokia komisija įsteigta ir Lietuvoje³.

Nesigilinant į politines komisijos gimimo priežastis, reikia aptarti karinį institucijos steigimo aspektą. Senoji etmonų pareigybė turėjo daug minusų: ji buvo politizuota ir neprofesionali, gana pasyvi, autonomiška, paradiška, labiau pavojinga nei patikima. Komisijos sukūrimas kariuomenę turėjo padaryti paklusnesnę, lengviau kontroliuojamą. Gal būt „familijos“ lyderiai tikėjosi komisijų pagalba įvykdyti karines reformas.

Karo komisija - tai institucija, atliekanti vyriausiosios kariuomenės vadovybės funkcijas etmonų tarnavimo vietoje. Ji turėjo seimo komisijos formą su būdinga formavimo ir posėdžiavimo tvarka. Pagal 1764 metų seimo konstituciją komisijai pagal pareigas priklausė ir jai vadovavo abu etmonai, du senatoriai ir 5 riterių luomo atstovai. Tokia karinės vadovybės forma turėjo trūkumų: buvo pažeistas vienvaldystės principas, nebuvo aiškios atsakomybės, atsitiktinis komandos formavimas, o komisijai kas pusmetį renkantis kelioms savaitėms, įtaka galėjo patekti į kelių žmonių rankas, nes tarp sesijų komisijos vadovas, suradęs kelis patikimus komisarus, galėjo priimti sau naudingus sprendimus, pasiteisindamas tikru ar tariamu pavojumi. Kaip ir reikėjo tikėtis, iškilo kompetencijos, pavaldumo ir kitos naujoms institucijoms būdingos problemos, kurių sprendimą, ypač pradžioje, nulemdavo pačių komisarų pozicija.

² Konvokacija ir elekcija vadinti seimai, vykę tarpvaldžiu. Konvokacinis seimas būdavo šaukiamas senajam valdovui mirus, jame buvo tariamasi dėl naujojo valdovo rinkimų laiko, vietos, kitų neatidėliotųjų reikalų. Elekcinio seimo metu buvo renkamas pats valdovas, rengiama jo sutartis su bajorais - *pacta conventa*, joje būdavo apibrėžiamos valdovo teisės ir pareigos. Po elekcinio seimo dar vykdavo karinacinis seimas Krokuvoje, kur naujasis valdovas būdavo galutinai patvirtinamas. 1764 m. tarpvaldžio seimų metu buvo patvirtinta nemažai naujovių.

³ Konvokacinio seimo nutarimas paremtas žodžiais: „*przez rekognicyę chwalebnych postępkow tych ze WW hetmanow i scislej przez nich praw obserwę.*“ Korzon, T. *Wewnętrzne...* T. IV, S. 174.

Lenkijos Karalystės Karo komisijos darbai yra žinomi nuo pirmųjų karybos istorikų darbų, tuo tarpu LDK Karo komisija dėl archyvinių problemų istorikams buvo „balta dėmė“, kurią laikas užpildyti.

18 a. kariuomenės dalinių ir padalinių pavadinimai buvo labai ilgi ir grioždiški, o karinių pareigybių sistema kiek komplikuota, todėl pateiksime lentelę, kuri palengvins skaitytojo darbą.

1 lentelė. LDK KARIUOMENĖS DALINIAI 1764 - 1775 m⁴.

TAUTINIS AUTORAMENTAS (tik kavalerija):

Rimtosios vėliavos: 6 husarų, 26 petihorų vėliavos.

Priešakinės sargybos pulkai: Jo Karališkosios Malonybės priešakinės sargybos pulkas (JKM pr. sarg. pulkas); Didžiosios Buožės priešakinės sargybos pulkas (DB pr. sarg. pulkas); Lauko Buožės priešakinės sargybos pulkas (LB pr. sarg. pulkas); J. Bielako totorių pulkas; A. Koryckio totorių pulkas.

SVETIMŠALIŲ AUTORAMENTAS:

Gvardija:

Jo Karališkosios Malonybės pėstininkų regimentas (JKM pėst. regimentas); Jo Karališkosios Malonybės raitelių leibregimentas (JKM rait. leibregimentas).

Pėstininkai:

Didžiosios Buožės pėstininkų regimentas (DB pėst. regimentas); Lauko Buožės pėstininkų regimentas (LB pėst. regimentas); Didžiosios Buožės

⁴ Autoramentais vadintos dvi LDK kariuomenės dalys, besiskiriančios organizacija, uniforma, komplektavimo būdu ir komanda. **Tautinį autoramentą** 18 a. sudarė kavalerijos vėliavos, pasižymincios specifine draugų samdos sistema su ryškiais luominiais bruožais. Rimtosiomis vėliavomis vadintos husarų ir petihorų vėliavos, taip jas atskiriant nuo lengvųjų - totorių ir kazokų vėliavų, 18 a. II pusėje suorganizuotų į priešakinės sargybos pulkus. Draugo laipsnis būdavo suteikiamas tik bajorams, o totorių pulkuose ir totoriams. Stojantis į tarnybą draugas turėdavo atsivesti palydovą, vadintą ciliniu, apsirūpinti žirgais ir ginklais. **Svetimšalių autoramentas** atitiko bendraeuropinius, konkrečiai, Saksonijos kariuomenės organizavimo standartus. Autoramentai, įsitvirtinę Vladislavo Vazos valdymo metu (17 a. I pusėje), išlaikė iki 1775 metų reformų.

18 a. kariniai daliniai turėjo savo šefus, kurie turėjo rūpintis karininkų skyrimu, uniformomis ir dalinių aprūpinimu. Kai kurių dalinių šefai buvo valdovai (jie vadinami Jo Karališkosios Malonybės (JKM)), didysis etmonas Didžiosios Buožės (DB) ar Lauko Buožės (LB). Buožė (bulawa) - etmono valdžios ženklas, vartotas kaip institucijos simbolis.

Regimentais to meto kalboje vadinti Svetimšalių autoramento pulkai, o regimentoriais - visos valstybinės ar tam tikros konfederacijos kariuomenės, jos dalies vadai. 1764 - 1775 metais regimentoriai, kurių buvo trys, vadovavo kelioms husarų ir petihorų vėliavoms ir priešakinės sargybos pulkui. Plačiau apie Lietuvos kariuomenės organizaciją, reformas rašyta - Rakutis V. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kariuomenės reformos 1764 - 1776 m. // Lietuvos valstybė XII - XVIII a. Vilnius, 1996.

vengrų (janičarų) vėliava (DB vengrų vėliava); Lauko Buožės vengrų (janičarų) vėliava (LB vengrų vėliava).

Dragūnai:

Didžiosios Buožės raitelių regimentas (DB rait. regimentas); Lauko buožės raitelių regimentas (LB rait. regimentas); Vilniaus vaivados raitelių regimentas (VV rait. regimentas).

Artillerija: Artilerijos freikompanija.

2 lentelė. LDK KARIUOMENĖS DALINIAI 1764 - 1775 m⁵.

1. Vyriausioji vadovybė

Lenkijos karalius, Lietuvos, Žemaitijos,... Didysis kunigaikštis,
 LDK didysis etmonas,
 LDK lauko etmonas,
 LDK artilerijos generolas,
 LDK Generalinio štabo pareigūnai: lauko raštininkas, stovyklininkai, sargybininkai, būčiukininkai ir kiti. To meto titulinės pareigybės:
 generolas leitenantas,
 generolas majoras,
 Tautinės kavalerijos regimentorius,
 Regimento šefas.

Daliniuose:

Tautinė kavalerija	Dragūnai	Pėstininkai	Artillerija
	<u>2. Štabo karininkai (sztabofficerowie):</u>		
pulkininkas	pulkininkas pulkininkas leitenantas majoras	pulkininkas pulkininkas leitenantas majoras	pulkininkas pulkininkas majoras
	<u>3. Vyresnieji karininkai (oberofficerowie):</u>		
rotmistras	rotmistras štabo rotmistras	kapitonas štabo rotmistras	kapitonas ceigkapitonas
	<u>4. Jaunesnieji karininkai (subalterny)</u>		
leitenantas	leitenantas	leitenantas	leitenantas

⁵ Lentelė šiek tiek supaprastina to meto padėtį. Teoriškai Tautinio autoramento karininkai buvo laikomi 1-2 laipsniais aukštesni už to paties rango "svetimšalius". Kariuomenėje buvo daugybė neetatinių karininkų, kurie prie savo laipsnių turėjo vartoti priedą "nadkomlektowy"(neetatinis) arba "second"(antrasis) ar net "tertio"(trečiasis).

Be išvardintų pareigūnų, kuopose ir vėliavose buvo felčeriai, vadovaujami vyresniojo dalinio felčerio (oberfelcezer arba regimentfelcezer).

vėliavininkas	vėliavininkas	vėliavininkas	štykjunkeris
<u>5. Draugai ir puskarininkiai (towarzystwo i unterofficyerowie)</u>			
vietininkas	vachmistras	feldfelbelis seržantas	fejerverkeris
draugas	jaun. vėliavininkas kvatirmeisteris kapralas	jaun. vėliavininkas kvatirmeisteris kapralas	kvatirmeisteris kapralas
<u>6. Muzikantai ir eiliniai</u>			
trimitininkas	trimitininkas būgnininkas	fleitininkas būgnininkas	fleitininkas būgnininkas
eilinis	eilinis	eilinis	kanonierius

LDK Karo komisijos vidaus veikla

Konvokacinis 1764 metų seimas nustatė Lenkijos Karalystės Karo komisijos pareigas. Elekcinis tų pačių metų seimas jas pritaikė ir LDK Karo komisijai. Pagal šiuos nutarimus, Karo komisijos turėjo kontroliuoti kariuomenės dalinių finansinę apskaitą, prižiūrėti, ar laikomasi karinės drausmės, tirti įvairias skriaudas, padarytas kariškių civiliams arba kitiems kariškiams, nepalikusio įsakymams atvejus, neliečiant tų, kurie nenusižengė įstatymams ar įsakymams⁶.

Karo komisijos, kaip ir visos seimo komisijos, buvo renkamos dvejimėms metams. Ši komisija buvo suformuota tris kartus: 1765-1766, 1767-1775 ir 1775-1776 metais.

Pirmąją komisiją sudarė⁷:

Etmonai: LDK didysis etmonas Vilniaus kaštelionas Juozapas Masalskis ir LDK lauko etmonas Polocko vaivada Aleksandras Sapiega;

Senatoriai: Vilniaus vaivada Mykolas Kazimieras Oginskis ir Brastos kaštelionas Jonas Horainas;

Riteriai: lauko raštininkas Juozapas Sosnovskis, LDK medžioklis Antanas Zabiela, Batoko seniūnas Stanislovas Odachovskis, petihorų leitenantas Tadas Narbutas, Ziolovo seniūnas gen. maj. Mykolas Pacas, LB pėst. regi-

⁶ Komissa Wojskowa w Wielkim X. Litewskim. VL T. VII. S. 50-51; Komisarų pareigos aprašytos VL T. VII. S. 29.

⁷ Pagal Volumina legum T. VII. S. 170. Šiame šaltinyje netiksliai nurodyti P. Bitauto ir M. Horaino daliniai, patikimesnė informacija: Fundacya Komissy Wojskowej ... 1765 vasario 25 d. - Akta Kancelaryi Komissy Wojskowej Rzeczypospolitej Wo Xa Litto wedlug Konstytucyji *novella Legis* rozpozczetej w Grodnie 25 Febr. 1765. LVIA F. SA B. 18249. L. 2.

mento pulk.leit. Pranciškus Bytautas (Bitowt), Vilniaus horodničius LB rait. regimento antrasis pulkininkas leitenantas Mykolas Horainas.

Tyrinėtojai dažnai pastebi, kad komisijoje dirbo daug civilių, tačiau to meto karininkų daugumą sudarė profanai⁸, gerai susipažinę tik su ramiu įgulų gyvenimu, piniginiiais ir karjeros reikalais, todėl didelio skirtumo tarp kariškių ir labiau apsišvietusių civilių tikriausiai nebuvo⁹.

Lietuvos Karo komisijai reikėjo pagalbinės institucijos, tvarkančios dokumentus - Karo kanceliarijos. Ją sudarė raštininkas (Volkovovsko stalininkas ir petihorų vėliavininkas Antanas Dziekonskis¹⁰) bei regentas (Odrętnicko seniūnas Petras Pavlikovskis). Kadangi algų šiems tarnautojams nebuvo numatyta, pinigų rado panaikinę dubliuotas pareigas¹¹ ir sulyginę visų vengrų vėliavų¹² algas.

Pirmoji karo komisija per keturias sesijas daugiausiai dėmesio skyrė savo vietos paieškai, įtvirtino politinius 1764 m. sukurtos LDK konfederacijos politinius laimėjimus, tobulino Lietuvos kariuomenės valdymą, 1766 metų seimui pateikė kariuomenės algų padidinimo projektą, siekė pagerinti karo veteranų, vadintų invalidais, padėtį.

Didelis dėmesys buvo skirtas pačios Karo komisijos ir etmonų apsaugai bei palydai. 1765 metų liepos kadencijos apsaugai buvo skirtas 171 karys iš raitelių regimentų¹³, didžiojo etmono "asistencijai"¹⁴ - 149¹⁵, o

⁸ Plačiau apie LDK karininkus žr. Rakutis V. LDK karininkai 1764-1788 metais.// Darbai ir dienos Nr. 5(14). Kaunas, 1997.

⁹ Savo kapitalinio veikalo "Wewnaétrzne dzieje Polski ..." 7 tome Korzonas neteisingai tvirtina, kad M. K. Oginskis, vadovavęs Karo komisijai pradinio laikotarpio, visiškai nieko neišmanė apie karybą. Šią klaidą savo darbuose kartoja ir W. Konopczynski. Būsimasis etmonas ne tik turėjo generolo leitenanto laipsnį, bet ir dalyvavo kai kuriose Septynerių metų karo kampanijose ir ten neblogai pasirodė. Encyklopedia powszechna Orgelbranda. T. XIX "Oginskie".

¹⁰ 1776 metais perėjo į Iždo komisiją. Jie vadovavo komisijai, nuvertusiai A. Tyzenhauzų Koscialkowski. Z dziejow komisji skarbowej... S. 389.

¹¹ Kreacya Kancellaryi Wojskowej; Akt Wyznaczenia pensyi Kancellaryi Wojskowej Konstytucya R. 1717 Przez Komisya terazniejszą Woyskową. Dochod Kancellaryi Woyskowej od dublikat. LVIA F. SA B. 18249 L. 8.

¹² Į Lietuvą Stepono Batoro laikais (16 a.) įvestų vengrų pėstininkų tradicijos palikimas. Abi vengrų vėliavos buvo skirtos didžiojo ir lauko etmonų reikalams, pasižymėjo egzotiška rytietiška uniforma.

¹³ 1765 03 26 įsakymas raitelių regimentų vadams: Karo komisijos apsaugai Gardine atsiųsti po 2 karininkus, 5 puskarininkius ir 48 eilinius. (LVIA F. SA B. 18245 L. 10.)

¹⁴ Asistencija - pareigūno palyda, asmeninė apsauga

¹⁵ Įsakymai DB raitelių regimento vadui gen.maj. Jablonskiui didžiojo etmono apsaugai atsiųsti pirmiausia karininką, 2 puskarininkius ir 20 eilinių (LVIA F. SA B. 18245 L. 7.); vėliau komandą padidinti iki 32 karių, taip pat DB janičarų vėliavos rotmistrui Marmontovičiui likti prie etmono (LVIA F. SA B. 18245 L. 8.) ir DB pr. sarg. pulko vadui pulk. Denicui 16 eilinių (LVIA F. SA B. 18245 L. 10). Panašiai ir lauko etmonui.

lauko etmono - 96 kariai iš įvairių tos pačios buožės¹⁶ dalinių. Pagal Lietuvos kariuomenės dydį, tai buvo gana nemenkos pajėgos (apie 10 procentų visos kariuomenės karių).

1764 m. konvokaciniame seime, kuriant Lenkijos Karalystės Karo komisiją, buvo nutarta padidinti algas kariuomenei. 1766 metų seimas patvirtino tokio padidrinimo projektą. Kas buvo šio projekto autorius, dabar pasakyti negalime, bet žinodami pirmosios LDK karo komisijos darbo kryptis, galime numanyti ir jos tiesioginius ar netiesioginius nuopelnus.

Antroji komisija savo sudėtimi nedaug kuo skyrėsi nuo pirmosios. Joje ir toliau liko dirbti M. K. Oginskis, Juozapas Sosnovskis ir Antanas Zabieła. Naujaisiais nariais tapo senatorius, Žemaitijos seniūnas Jonas Chodkevičius, Trakų pakamaris Andrius (Jędzej) Ukolskis, husarų pulkininkas Juozapas Sapiega, gen. maj. Jonas Jablonskis, gen. maj. Antanas Tiškevičius ir Akmenės seniūnas gen. maj. Jonas Vittinghofas. Galime pastebėti, kad padaugėjo aukštus karinius laipsnius turinčių komisarų - net 5 iš 9, neskaiciuojant etmonų.

Antroji komisija labiau rūpinosi gerinti materialinę karių padėtį, tačiau darbo tempai sulėtėjo, o 1767 metų gruodžio kadencija visai neįvyko dėl nesusirinkusio kvorumo¹⁷. Ši įvyki pastebėjo ir seimas (komisija vėlavo prisiekti Radomo konfederacijai¹⁸), todėl pagrasino nebemokėti komisarams algų¹⁹. Į kitą 1768 metų birželio mėnesį vykusią sesiją atvyko 4 komisarai²⁰ ir daugiau tokių nesusipratimų LDK Karo komisijoje nekilo. Pagal įsigalėjusią tvarką, Karo kaip ir Iždo komisija turėjo būti perrinkta, tačiau tai nebuvo padaryta, greičiausiai dėl tų pačių priežasčių: seimui pritrūko laiko komisarus perrinkti, todėl susirinkę deputatai įgaliojo šiuo reikalu pasirūpinti valdovą²¹.

Pastebimas Komisijos tono pasikeitimas. Vadovaujant etmonui Masalskiui, dominavo pati komisija, o jam mirus ir didžiuoju etmonu tapus M. K. Oginskiui, komisija tapo etmono svita. M. K. Oginskis nebuvo kariuomenei svetimas žmogus - nuo pirmųjų dienų priklausė komisijai, 1765-1766 m. aktyviai dalyvavo jos veikloje, užėmė kitas karines pareigas, o būdamas giminitis su Stanislovu Augustu Poniatovskiu, savo poste jautėsi pakankamai

¹⁶ Etmonai, šefuodami keletą dalinių, turėjo tiesioginę įtaką kariuomenei ir jos karininkams, todėl savo palydai dažniausiai naudojo "savo" dalinius. Tokia sistema labai tiko etmonų klientų grupuotėms formuoti.

¹⁷ Susirinkę trys komisarai: didysis etmonas Masalskis, gen. maj. Jablonskis ir gen. maj. Tiškevičius, savaitę prasėdėję Gardine, prarado viltį sulaukti kitų komisarų ir kadenciją baigė be nutarimų. - LVIA F. SA B. 18252 L. 7.

¹⁸ Kalinka W. Sejm Czteroletni. T. 1. S. 135.

¹⁹ Ginčas 1768 metų seime su Iždo komisija. Volumina legum T. VII. S. 235.

²⁰ Komisijos fundacijos aktas 1768 06 01. - LVIA F. SA B. 18252. L. 8.

²¹ Koscialkowski S. Z. dziejow ...

tvirtai. Naujasis komisijos vadovas ėmėsi tvarkyti savo buožės dalinius, jų pavyzdžiu vėliau pasekė ir kiti daliniai. Baigę darbą komisijos komisarai į 1768 metų seimą pasiuntė LDK medžioklį Antaną Zabiolą ir gen. maj. A. Tiškevičių²².

Posėdžiaujant antrajai komisijai, narių sudėtis nežymiai pakito, tik vietoj mirusio gen. maj. Jono Jablonskio buvo paskirtas Ksaveras Oginskis²³, o M. K. Ogiskiui tapus didžiuoju etmonu - Jonas Suchodolskis, kurie vėliau aktyviai dalyvavo komisijos darbe. Šiai komisijai teko ilgai dirbti, iki 1775 metų, nes šiuo laikotarpiu liepsnojo pilietinis karas ir nevyko seimai. 1768-1775 m. komisijai teko galvoti, kaip išlaikyti kariuomenę, nes sušlubavo krašto mokesčių sistema, vyko įvairios rekvizicijos. Kitus reikalus teko atidėti. Komisarai rinkosi į posėdžius, dažniausiai posėdžiaudavo 4, o 1771 metų birželio kadencijos metu - net 6 komisijos nariai²⁴.

1770 metų sausio pradžioje pavojingį karo veiksmai priartėjo prie Gardino, todėl komisija buvo priversta išsikelti iš Gardino ir persikelti į Straby kaimą Sobolkos apylinkėse²⁵.

1771 metų rudenį didysis etmonas Mykolas Kazimieras Oginskis prisidėjo prie Baro konfederacijos, buvo sumuštas ir priverstas bėgti į užsienį, todėl 1771 metų gruodžio sesijai vadovavo pirmą kartą į komisijos posėdį atvykęs LDK lauko etmonas Aleksandras Sapiega. Matydamas, kad nepavyks išspręsti visų reikalų, pratęsė komisijos veiklą vadinamajai ekstrakadencijai: 1772m. sausio 15-17 dienoms²⁶.

Didžiausias Karo komisijos rūpestis 1772-1775 m. laikotarpiu - kaip išsaugoti, o vėliau ir atstatyti buvusią iki Baro revoliucijos²⁷ kariuomenės padėtį ir gauti 1766 m. nustatytas algas. Reikalus dar labiau sukomplikavo I Lenkijos - Lietuvos valstybės padalinimas, iš Baltarusijos divizijos vėliau ir kai kurių kitų dalinių atėmęs nuolatinės dislokacijos vietas²⁸ ir mokesčių mokėtojus. Su šiomis problemomis į 1773 metų seimą buvo pasiūsti gen.

²² Karo komisijos 1768 06 24 sprendimas pasiūsti delegatus į seimą. LVIA F. SA B. 18252 L. 9.

²³ 1770 sausio 2 d. įrašas, kad karaliaus privilegija LDK Karo komisijos komisarui, mirus Jonui Jablonskiui, tampa Ksaveras Oginskis. - LVIA F. SA B. 18252 L. 11.

²⁴ Sesijos atidarymo aktas SA B. 18252 L. 15.

²⁵ Aktykacya Komissyi Woyskowy Wo Xa Litto. - LVIA F. SA B. 18252 L. 11.

²⁶ Komisijos fundacijos aktas 1771 12 02 ir lauko etmono A. Sapiegos įsakymas 1772 01 11. - LVIA F. SA B. 18252 L. 20.

²⁷ Baro revoliucija vadintas 1768 - 1772 m. Baro konfederacijos sukeltas pilietinis karas, kuriame konfederacija kovojo su Stanislovui Augustui ištikimais daliniais ir Rusijos kariuomene.

²⁸ Nuolatinės dislokacijos vietas šaltiniuose dažnai vadintos konsistencijomis - seimo ar etmono nustatytos gyvenvietės, kuriose taikos metu būdavo dislokuotos kavalerijos vėliau ar pėstininkų regimentai; tokias vietas praradus, sunku būdavo rasti miestelių, kuriuose būtų galima apgyvendinti kareivius, nes visi gyventojai tokių kaimynų kratėsi.

leit. A. Tiškevičius ir Jonas Suchodolskis²⁹. Komisija, pasiuntusi savo atstovus ir komandą LDK seimo maršalo Radvilos apsaugai³⁰, rūpinosi mokesčių perskirstymu, įsiskolinimų grąžinimu karininkams, našlių kompensacijomis. Panaši dienotvarkė būdinga ir 1773 metų gruodžio, 1774 metų birželio ir gruodžio kadencijoms.

1773-1775 metais Rusijos atstovai su Seimo delegacija suko galvas, kaip teisingai pertvarkyti Respublikos valdymą. Pradžioje norėjo atstatyti senąją etmonų valdžią, bet pasirinko kompromisinį ir gana supainiotą variantą, komisijai palikdami ūkines - teisines funkcijas, tačiau kai kurių funkcijų neprišyrė niekam ir dėl to kilo nemažai konfliktų³¹.

1775 metų spalio kadencijai susirinko nauji komisarai - trečioji komisija. Be etmonų (M.K Oginskio ir Juozapo Sosnovskio), komisarais buvo paskirti iš senato Naugarduko vaivada Juozapas Nesiolovskis (Niesiolowski), iš riterių - Gardino vėliavininkas Juozapas Jelskis, Lydos vėliavininkas Juozapas Narbutas ir balso teisę turįs raštininkas Jonas Olendskis (Olędski), kadencijos pabaigoje prisijungė Jurgis Radvila. Šios komisijos lyderiu tapo valdovo amnestuotas ir vėl grįžęs didysis etmonas M. K. Oginskis³².

1776 metų kovo sesija buvo paskutinė LDK Karo komisijos istorijoje. Joje dalyvavo tik trys komisarai, vėliau prisijungė prieš tai nedalyvavęs Jonas Suchodolskis. Atostogų (tarp sesijų) metu valdovui ir Nuolatinei Tarybai³³ reikėjo sužinoti faktinę LDK kariuomenės padėtį. Kai į siųstus raštus nebuvo atsakyta, komisija susilaukė papeikimo. Kaip aiškinosi pati komisija, dalinių raportuose buvo rasta rimtų netikslumų, jiems patikrinti reikėjo skirti generolų inspekciją, o biudžeto sudaryti negalėjo, nes nežinojo LDK valstybinių pajamų. Nuolatinė taryba 1775 m. gruodžio 29 dieną paskelbė, kad kariuomenės algos yra jos prerogatyva, tačiau LDK Karo komisija nenorėjo pasiduoti. Komisijos iniciatyva buvo sudaryta "Delegacija kariuomenės būklei sureguliuoti" (didysis etmonas M. K. Oginskis, J. Narbutas ir J. Radvila), tačiau Iždo komisija taip ir nedavė žadėtųjų lėšų. Komisija buvo priversta baigti sesiją, o kaip vėliau paaiškėjo ir egzistavimą 1776 m. kovo 30 d. protestu.

LDK karo komisija buvo gera vieta kilti karjeros laiptais: du komisarai tapo etmonais, 1768 06 06 į generolus leitenantus buvo pakeltas ištikimiau-

²⁹ 1773 07 03 *Sanctum* do Scymu. LVIA F. SA. 18252. L. 29.

³⁰ Buvo pasiūsta 3 karininkų ir 40 kareivių komanda iš L.B raitelių regimento. - 1773 07 01 įsakymas LB rait. regimento vadui gen. maj. Sližniui. - LVIA F. SA B. 18256 L. 42.

³¹ Konopczynski W. Geneza i ustanowienie Rady Nieustajacej. Krakow, 1917. S. 318.

³² Komisijos fundacijos aktas. - LVIA F. SA B. 18252 L. 34-35.

³³ Nuolatinė Taryba - Rusijos primesta vyriausioji Respublikos vykdomoji valdžia, vadovaujama valdovo, kontroliavusi įvairių valdžios institucijų darbą per keturis departamentus: Karo, Užsienio reikalų, Iždo ir Policijos.

sias Karo komisijos komisaras gen. maj. Jonas Jablonskis, generolu leitenantu topo A. Tiškevičius, generolu majoru Mykolas Horainas.

Karinė ir politinė veikla

Kaip jau buvo minėta, apie LDK Karo komisijos veiklą yra labai mažai žinoma, todėl šiame skyriuje pasistengsime pateikti kaleidoskopinę komisijos veiklos apžvalgą.

Svarbiausi susikūrusios komisijos **politiniai klausimai** - strateginių centrų kontrolė ir Karolio Stanislovo Radvilos valdų, jo privačių tvirtovių, kariuomenės ir artilerijos perėmimas. Išskirtinio dėmesio pareikalavo kovingiausių Lietuvos kariuomenės dalinių, turinčių Septynerių metų karo (1756-1763) patirtį, gerus vadus ir pasirengimą - J. Bielako ir A. Koryckio totorių pulkų kontrolė.

Svarbiausi politiniai LDK centrai tada buvo Vilnius, istorinė Lietuvos sostinė ir antras pagal dydį Didžiosios Kunigaikštystės ir seimų miestas, Karo ir Iždo komisijų rezidencijos vieta - Gardinas. Jo saugumą garantavo Karo komisijos apsauga bei nuolat dislokuoti daliniai, o Vilniaus komendantu 1765 m. kovo 3 d. tapo Vilniaus vaivada ir Karo komisijos komisaras Mykolas Kazimieras Oginskis, kuriam priklausė ir pusė Bielako totorių pulko³⁴, taip užtikrinant pastarojo lojalumą. Tų pačių metų rugpjūčio 7 d. Koryckio pulkui prižiūrėti buvo paskirtas kitas karo komisijos komisaras - LDK lauko raštininkas DB husarų vėliavos pulkininkas Juozapas Sosnovskis³⁵.

Kaip galima spręsti iš turimų dokumentų, 1764 metais rusams ir LDK generalinei konfederacijai³⁶ užėmus Slucko tvirtovę, konvokacinis seimas atidavė ją LDK kariuomenės vadovybės žiniui³⁷. Čia buvo palikta DB pėst. regimento komanda, vadovaujama pulkininko leitenanto Volano. Vėliau 1765 m. rugpjūčio 9 d. įsakymu komanda buvo gražinta į Slonimą, jos vietą užėmė senoji Slucko įgula, kuriai tebevadovavo pulk. leit. Volanas. Šiai įgulai buvo leista prisiekti Respublikai ir karaliui, Radvilų privačios milicijos Slucke karininkams suteikiant LDK kariuomenės laipsnius³⁸, kai kuriems juos pakeičiant. Po pusmečio, 1766 metų rugpjūčio 5 d., DB pėstininkų pulko vadui

³⁴ Įsakymas gen. leit. ir petihorų rotmistrui Vilniaus vaivada Mykolui Oginskiui. - LVIA F. SA B. 18245. L. 1-2.

³⁵ Įsakymas lauko raštininkui J. Sosnovskui. - LVIA F. SA B. 18245 L. 28.

³⁶ 1764 - 1766 metų LDK generalinė konfederacija buvo vyriausioji valdymo institucija, susikūrusi pasukiniojo tarpvaldžio metu, siekiant pasodinti į sostą Stanislovą Augustą Poniatovskį, o šiam reikalui pasisėkus - įtvirtinti naujo valdovo ir jo partijos valdžią.

³⁷ Memorial do kuratorow i tutorow miasta Slucka. - LVIA F. SA B. 18249 L. 25-26.

³⁸ Kapitono laipsniai suteikti Peppini, Giedraičiui, Mogilnickiui, kpt. Ratseną perduodant Martyno Radvilos žiniai. LVIA F. SA B. 18245 L. 32.

pulk. Oskierkai duotas įsakymas į Vilniaus arsenalą pervežti pusę kunigaikščių Radvilų Nesvyžiaus ir Slucko tvirtovių pabūklų, skiriant 20 tūkstančių auksinų transporto išlaidoms³⁹. Ar šis įsakymas buvo įvykdytas, žinių neturime.

1766 metais komisija susirūpino ir **kariniu kariuomenės rengimu**. Sausio 16 d. gvardijos pėstininkų regimento šefui Podolės žemių generolui Adomui Čartoriskui buvo pasiūstas Karo komisijos įsakymas perduoti komisijos žiniai visus nuo 1717 metų išleistus reguliarius (šiandienine prasme - statusus), priklausančius regimentui⁴⁰. Kitiems Svetimšalių autoramento regimentams sausio 28 d. buvo pasiūsti įsakymai pateikti savo dalinių rikiuotės aprašymus⁴¹. Tame pačiame įsakyme užsiminta, kad gegužės - liepos mėnesiais numatomi regimentų rikiuotės karinio parengimo patikrinimai, todėl visus karininkus šiam laikotarpiui būtina gražinti iš atostogų.

Didysis etmonas M. K. Oginskis susirūpino kariuomenės koviniu rengimu. Iš 1768 metų birželio 23 d. įsakymo Lietuvos divizijos regimentoriui Aleksandravičiui aiškėja, kad didžiojo etmono husarų ir petihorų vėliavos jau gavusios M. K. Oginskio įsakymus dėl uniformų nešiojimo ir ginklų komplektavimo. Jų pavyzdžiu turėjo sekti ir kitos LDK kariuomenės Tautinės kavalerijos vėliavos⁴². Panašus įsakymų perdavimo būdas ryškėja ir Svetimšalių autoramente: visiems regimentams įsakyta sekti Didžiosios Buožės pėstininkų ir raitelių regimentų pavyzdžiu ir atrinkti tarnybai tik tam tikro ūgio rekrūtus⁴³ bei duoti lenkiškai komandas ir įsakymus⁴⁴ (iki tol vartota vokiečių kalba). Šie įsakymai ir komandos buvo sudėti į specialų reguliarną "Sposob Musztrowania po Polsku (...) wydany", paruoštą pačios komisijos, o gal ir etmono iniciatyva⁴⁵. Tai buvo vienas pirmųjų tokio pobūdžio reguliarnų visoje Respublikoje⁴⁶.

³⁹ Įsakymas pulk. Oskierkai. LVIA F. SA B. 18245 L. 80.

⁴⁰ Įsakymas A. Čartoriskui LVIA F. SA B. 18245 L. 39-40.

⁴¹ Prašoma atsiųsti "Munsztr Rolle". - LVIA F. SA B. 18245 L. 53-54.

⁴² Įsakyme, kuris adresuotas ir kitoms LDK divizijoms nurodyta, kad visi kariai privalo nešioti uniformas, net ir nevykdydami užduoties, o pistoletai turį būti vieno kalibro. LVIA F. SA B. 18253 L. 63.

⁴³ Pėstininkams - nuo 5 pėdų iki 6 pėdų 7 colių be kepurės ir peruko, raiteliams - nuo 4 pėdų iki 4 pėdų 11 colių.

⁴⁴ 68 06 24 įsakymas gen. maj. Radvilai, LB raitojo regimento pulkininkui. Tą pačią dieną panašus įsakymas buvo duotas gen. maj. Grabovskui, JKM raitelių regimento (anksčiau Vilniaus vaivados) pulkininkui, tik čia nustatytas kitas raitelių ūgis: 5 pėdos ir 7-9 coliai; 68 06 23 įsakymas LB pėstininkų regimento pulkininkui Sližniui (Sližien) - LVIA F. SA B. 18253 L. 64-65.

⁴⁵ 1768 06 23 įsakymas DB pėstininkų regimento pulkininkui Oskierkai. - LVIA F. SA B. 18253 L. 66.

⁴⁶ Lenkijoje 1766 m. buvo išleistas "Regulamen regimentom kawaleryi, wedlug ktorego powinny byc exercyowane tak konno, jak pieszo", kuriame jau vartota lenkų kalba, nors ir labai sukritikuota T. Korzono. Wewnatrzne dzieje... T. IV, S. 178.

Taip jau atsitiko, kad Tautinės kavalerijos karininkų **uniformos** nesiskyrė nuo draugų ar eilinių⁴⁷. Noredama įvesti tam tikrą tvarką, Karo komisija nustatė skiriamuosius ženklus Tautinio autoramento karininkams. Jais tapo antpečiai. Rimtųjų vėliavų leitenantai turėjo nešioti 2 colių pločio auksinius antpečius, vėliavininkai – vieno colio. Priešakinės sargybos karininkai turėjo nešioti tokius pačius antpečius, tik sidabro spalvos⁴⁸. Kaip aiškėja iš 1770 metų gruodžio kadencijos įsakymo, karininkų ženklais ėmė puoštis ir paprasti draugai, ypač turėję civilinius pavietų vėliavininkų ar rotmistrų titulus. Tai daryti jiems buvo griežtai uždrausta⁴⁹. Uniforma eiliniams buvo galutinai nustatyta tik 1771 m. liepos kadencijos metu pagal Žemaitijos regimentoriaus Puzynos pateiktą pavyzdį⁵⁰.

1767 m. sausio 24 d. Baltarusijos divizijos regimentoriui buvo duotas įsakymas **stebėti Rusijos kariuomenės veiksmus**, o jei ši įžengtų į Respublikos teritoriją - pranešti apie jos skaičių ir judėjimo kryptis⁵¹. Identišką įsakymą gavo ir Žemaitijos divizijos regimentorius Cheltchovskis, tik jam nurodyta sekti Prūsijos kariuomenės veiksmus⁵². Tokie įsakymai, kuriuose kariuomenei paliekamos tik stebėtojos funkcijos, aiškiai parodo valstybės silpnumą Vilniaus - Radomo konfederacijos išvakarėse.

1767 m. birželio 21 d. LDK Karo komisija DB pėstininkų regimentui ir Koryckio totorių pulkui įsakė **numalšinti maištą** LDK Iždo vėliavoje, nes vėliavos vadas Denicas pats nesusitvarko⁵³. Maištų malšinimas buvo nuolatinis reiškinys: 1768 m. birželio 21 d. neramumai buvo malšinti Slonimo pavieto hibernos valdose⁵⁴, 1768 m. gruodžio 23 d. Čečersko apylinkėse gaudomos savivaliaujančios gaujos (swywołne gromady)⁵⁵; kovose su Baro kon-

⁴⁷ Skiriamuosius karininkų ženklus Tautinei kavalerijai nustatė LDK didysis etmonas Mykolas Kazimieras Radvila dar 1754 metais, tačiau, jei tikėsimės J. Kitowicz, ėmus lenkams juoktis iš laipsnį rodančių kilpelių, lietuviai nustojo jas nešioti.

⁴⁸ Ordynans W Panu Alexandrowiczowi Pisarzowi Ziemskiemu Lidzkiemu dla ogłoszenia Ichm Panom Znakow Powaznych Officerom *distinctiona* noszenia. LVIA F. SA B. 18245 L. 84.

⁴⁹ Įsakymas Aleksandrovičiui ir kitiems regimentoriams. LVIA F. SA B. 18253 L. 135.

⁵⁰ 1771 06 20 įsakymas Žemaitijos regimentoriui Puzynai "w chorągwiach Dywizyi IM Pana kiedy Barwa dla pocztow ma byc sprawowana nie na inny Model powinna byc robiona jako na ten, który IM Pan przed Komisją prezentowales". - LVIA F. SA B. 18253 L. 144.

⁵¹ 1767 01 24 įsakymas Baltarusijos divizijos regimentoriui Chrapovickiui: "(...) od Smolenska y innych miast Rossyiskich iesli Woyska iakowe Zagraniczne niezblizaja sie di Granic naszych, ktore gdyby mialy wkrazac, powinnościa bedzie wMci Pana przez umyslnego mi doniesc, potym kiedy aktualnie takowe Woyska cudzoziemskie weyda w Possesye RzeczyPospolitej kazesz wMsc Pan pilnie wypytac sie o liczbie onego, oraz informowac sie dokad maszeruja, potym powtorny raport do mnie przysylac takoz przez umyslnegoj. LVIA F. SA B. 18252 L. 25.

⁵² Ten pat L. 26.

⁵³ Įsakymas gen. maj. Oskierkai komandiruoti žmones į Daugpilį, prijungiant Koryckio pulko komandą. LVIA F. SA B. 18253 L. 40.

⁵⁴ Įsakymas didžiajam etmonui LVIA F. SA B. 18252 L. 8-9.

⁵⁵ Įsakymas Baltarusijos divizijos regimentoriui. - LVIA F. SA B. 18253 L. 69.

federatais nukentėjo DB raitelių regimentas, netekęs 13 žirgų⁵⁶. 1769 m. gruodžio 20 d. memoriale iš Varšuvos buvo paprašyta suteikti ginkluotą apsaugą komisijai, kuri turėjo išsiaiškinti Šiaulių ekonomijos valstiečių sukilimo priežastis, rasti kaltininkus, o jeigu prireiks - numalšinti kaip maištą. 1769 m. gruodžio 23 d. buvo pasiūsti 2 karininkai ir 50 kareivių su puskarininkiais ir būgnininkais iš LB pėstininkų regimento⁵⁷, o 1770 m. sausio 8 d. - 100 žmonių iš Žemaitijos divizijos ir 31 iš Lietuvos divizijos⁵⁸. 1770 m. vasarą paminėtas numalšintas maištas Rečicos paviete⁵⁹.

Baro konfederacijos kovos, žinoma, veikė komisijos veiklą. Nors 1768 - 1770 m. laikotarpiu nepastebėta kokios nors ypatingos veiklos. 1771 m. įvyko keletas žymesnių akcijų. Didelį tarptautinį triukšmą sukėlė LDK Karo komisijos nutarimas sukurti kordoną prieš maro epidemiją Lenkijos ir Ukrainos pasienyje. Šiai akcijai buvo mestos didelės pajėgos: po 40 žmonių iš trijų raitelių regimentų ir artilerijos, po 60 žmonių iš dviejų totorių pulkų ir 30 karių iš LB priešakinės sargybos pulko, iš viso 310 karių, vadovaujamų DB raitelių regimento plk.ltn. Haudryngo, kuris savo veiksmus turėjo koordinuoti su faktišku kariuomenės, ištikimos Stanislovui Augustui Poniatovskiui, vadu, LDK artilerijos generolu Ksaveru Branickiu. Kariams įsakyta neleisti jokių žmonių, pirklių, žydų iš epidemijos rajonų, išskyrus pažįstamus ir tuos, kurie turės liudijimus, kad jų gyvenamose vietose nėra epidemijos. Kordono komandų susirinkimo vieta buvo numatytas Chomsko miestelis Pinsko paviete⁶⁰. Šiuo nutarimu ir įsakymais buvo užrūstintas Rusijos įgaliotasis pasiuntinys Saldernas. Iš jo laiško galima spręsti, kad Chomske susirinko ne trys, o aštuoni šimtai LDK kariuomenės vyrų, kurių pagrindą sudarė Bielako ir Koryckio totorių pulkai⁶¹. Rusijos atstovui dalinių sukoncestravimas vienoje vietoje atrodė grėsmingas, todėl grasindamas Prūsijos kariuomenės invazija, reikalavo kordono dalinius išskirstyti į senąsias dislokacijos vietas. Ypač daug piktų žodžių susilaukė komisijos prezidentas didysis etmonas Mykolas

⁵⁶ Įsakymas kariniam raštininkui ir LB raitelių regimento pulkininkui apmokėti DB raitelių regimento karininkams nuostolius už prarastus žirgus. - LVIA F. SA B. 18253 L. 71.

⁵⁷ Įsakymas generolui majorui "W ktorej Ekonomii gdy dla zbuntowanego poddanstwa y dla usmierzenia onego JKM PNM Komissya wyznaczyl, przeto powinnością będzie Kommanderowanych od Regimentu ludzi pomienionej JKMscei Komissyi assystowac y onej wyroki do uspokoienia buntow chlopskich sięgajacych się wypelniać (...)" - LVIA F. SA B. 18253 L. 75.

⁵⁸ Įsakymai Žemaitijos divizijos regimentoriui Kosakovskiui ir Lietuvos divizijos regimentoriui Aleksandravičiui. LVIA. F. SA B. 18253 L. 93.

⁵⁹ Įsakymas Baltarusijos divizijos regimentoriui Chrapovickiui po maišto nuraminimo perkelti dalinius į nuolatinės dislokacijos vietas. - LVIA F. SA F. 18253 L. 119.

⁶⁰ Įsakymas DB raitelių regimento pulk. leit. Haudryngui ir dalinių vadams. - LVIA F. SA B. 18253 L. 122-125.

⁶¹ Salderno rašte nurodyti skaičiai labai tiksliai atitinka Jozefo Sosnovskio jam pateiktus skaičius - galima tvirtinti, kad būtent šis pranešimas neleido M. K. Oginskiui slapta sukoncestruoti reikalingus dalinius. Raštas Saldernui - Konopczyński W. Konfederacja Barska T.II S. 118. ir kitoje nuorodoje nurodytas Salderno laiškas Karo komisijai.

Kazimieras Oginskis, įsakęs daliniams koncentruotis vienoje vietoje. Iš laiško aiškėja, kad dalis kordono karininkų ir kareivių buvo įkalinti rusų generolo Veimarno ir paleisti tik davę raštiškus ar žodinius pasižadėjimus nekariauti prieš imperatorieneį Jakateriną II⁶².

Kaip iš tikrųjų buvo su tuo maru ir kokias funkcijas vykdė kariuomenės kordonas, sunku pasakyti. Kaip galima spręsti iš pulkininko, vėliau generolo Dumouriez atsiminimų, M. K. Oginskis 1771 metų pavasarį, kai Baro konfederatai Lenkijoje atitraukė karinės rusų vadovybės dėmesį, su visa LDK kariuomene turėjo stoti konfederatų pusėn, surinkti kiek galima daugiau ginkluotos bajorijos ir žygiuoti Maskvos link. Šiuo požiūriu Chomskas puikiai tiko. Gal būt apie šiuos planus kai ką žinojo ir rusai, todėl ir buvo susilaukta tokios griežtos reakcijos. Jeigu kordonas iš tikrųjų tebuvo priedanga rimtam žygiui, tai visi kaltinimai M. K. Oginskiui dėl neryžtingumo yra neteisingi ir turi būti išnagrinėti. Įdomi detalė, liečianti J. Sosnovskį (žr. 61 nuorodą), rodo, kad Rusija turėjo savo žmogų LDK Karo komisijoje. Kaip ten bebūtų, LDK Karo komisija paskubėjo užtikrinti P. Salderną, kad ji nieko blogo neketinusi ir kordonus (nes panašus buvo sukurtas ir Kuršo pasienyje) pažadėjo išskirstyti po dislokacijos vietas⁶³. Perspėjantį laišką Karo komisija gavo ir iš Respublikos valdovo⁶⁴, vadovybės, pasirašytą didžiojo LDK kanclerio kunigaikščio Čartoriskio ir pakanclerio Antano Pšezdžieckio, kuriame buvo raginama skubiai išformuoti kordoną, kad Prūsijos kariuomenė netektų preteksto tiesioginiam įsiveržimui⁶⁵ (54). Komplikuojantis politinei padėčiai, didžiajam etmonui M. K. Oginskiui Karo komisija suteikė ypatingus įgaliojimus tarp sesijų laisvai kilnoti dalinius, jeigu to reikalautų jų saugumas⁶⁶. Šiais įgaliojimais etmonas ir pasinaudojo, surinkdamas kariuomenę ir stodamas į pergalingą Bezdziežo mūšį ir liūdnei pagarsėjusias Stolovičių kautynes, kuriose visa kariuomenė buvo sumušta, o daliniai patyrė nuostolių.

Šia katastrofa baigėsi komisijos karinė veikla. Politinė kova atsinaujino tik 1775 metais, kai prie Karo komisijos vairo grįžo M. K. Oginskis ir etmonai įgavo didesnę valdžią. Dėl netvarkos, sukeltos didžiojo Lenkijos Karalystės etmono Ksavero Branickio bei ginčų tarp LDK Karo komisijos ir

⁶² List JWJ Pana Salderna Posla Pelnomocnego Dworu Rossyiskiego w Warszawie Rezyduiacego do Komissy Woyskowej WXL 2. Junij Roku 1771. z Warszawy pisany. - LVIA F. SA B. 18252 L. 16-18.

⁶³ Respons na ten list. - LVIA F. SA B. 18252 L. 17-18. 1771 06 17. Įsakymas pulk.leit. Haudryngui. - LVIA F. SA B. 18253 L. 141

⁶⁴ Plačiausiai apie kordoną ir etmono žygį yra rašęs W. Konopczynski. Šiame straipsnyje mes tik pateikiame keletą naujų dokumentų. Konopczynski W. Konfederacja Barska. T. 2. S. 113-130.

⁶⁵ List a ministerio do Komissy Woyskowej pisany 5 Junij 1771 Roku. - LVIA F. SA B. 18252 L7 18 ir Respons na ten list ad Ministerium 1771 06 19. LVIA F. SA B. 18252 L. 19.

⁶⁶ *Sanctum in Ordine obmyslenia biezpieczestwa Chorągwiom y Regimentom.* LVIA F. SA B. 18252 L. 16.

Nuolatinės Tarybos, valdovas atgavo turėtasias karinių laipsnių skyrimo ir gvardijos šeimininko teises, etmonai vėl buvo nustumti į šalį, o Lenkijos ir Lietuvos Karo komisijos buvo panaikintos, jų pareigas perduodant Nuolatinės Tarybos Karo departamentui.

Karinės organizacijos pakeitimai. Kariuomenės kontrolė

Lietuvos kariuomenės organizacija Augusto III valdymo laikotarpiu buvo gana komplikauta. Visi daliniai buvo suskirstyti į Tautinį (Lenkų) ir Svetimšalių regimentus, o vyriausiąją vadovybę sudarė valdovas (nominaliai), didysis etmonas (realiai), lauko etmonas ir jiems padėjęs Generalinis štabas (greičiausiai nominali institucija).

Savo veiklos pradžioje LDK karo komisija nekeitė nusistovėjusios valdymo ir dalinių organizacijos, užimdama etmonams skirtą vietą, tačiau jau 1765 m. kovo 3 dieną, norėdama įtvirtinti savo autoritetą, ima reikalauti dalinių raportų, tiesioginio kai kurių kariškių atvykimo į Gardiną, savo komisarus paskyrė vadovauti politinę reikšmę turintiems daliniams ir miestų įguloms. Taip išsiskyrė formali ir reali valdymo sistemos. Formali sistema (apie ją galima spręsti iš įsakymų dėl naujų karininkų laipsnių paskelbimo tvarkos) atrodė taip:

Formali LDK kariuomenės valdymo schema 1765 m.⁶⁷

Valdovas		
LDK etmonai ir komisija Generalinis štabas		
Raitelių generolas leitenantas	Pėstininkų generolas leitenantas	Regimentoriai
DB raitelių regimentas	DB pėstininkų regimentas	divizijos
LB raitelių regimentas	LB pėstininkų regimentas	
VV raitelių regimentas	Artilerijos freikompanija	

⁶⁷ Schema sudaryta pagal laipsnių publikavimo, t.y. viešo paskelbimo įsakymus. LVIA F. SA B. 18245 L. 1-34.

Formali sistema turėjo nemažai trūkumų: daliniai buvo išmėtyti po visą LDK teritoriją, buvo dalinių, kurie tiesiogiai nepriklausė nė vienam iš generolų ar divizijų regimentorių, pavyzdžiui, vadinamosios vengrų vėliavos, priešakinės sargybos pulkai. Sprendimo laukė naujieji totorių pulkai ir naujai įkurtosios Iždo ir Generalinio Tribunolo vėliavos, reikėjo išsiaiškinti 1764 m valdovui atiduotų gvardijos dalinių santykius su LDK kariuomene ir Karo komisija.

Tuo tarpu visiems daliniams realiai ima vadovauti:

1. Vilniaus įgulos komendantas, Vilniaus vaivada ir Komisijos komisaras Mykolas Kazimieras Oginskis. Jam pavaldūs: LDK artilerijos korpusas (freikompanija), DB pėstininkų regimentas ir Bielako totorių pulko dalis⁶⁸.

2. Gardino įgulos komendantas Vilniaus vaivados raitelių regimento kapitonas Jonas Kolontajus (Kollaťaj).

3. Slucko tvirtovės komendantas DB pėstininkų regimento plk. ltn. Volanas.

Visiems kitiems daliniams komisija vadovavo tiesiogiai.

Realī valdymo schema 1765 m.⁶⁹

Valdovas		
Didysis etmonas	LDK Karo komisija	Lauko etmonas
DB janičarų vėliava		LB janičarų vėliava
Miestų ir tvirtovių įgulos	Tautinės kavalerijos divizijos	Kiti daliniai

1764 m. elekcinis seimas keturis gvardijos pulkus, iš kurių du iki tol priklausė LDK kariuomenei (LDK gvardijos pėstininkų regimentas ir LDK Leibgvardijos raitelių regimentas, sutrumpintai Leibregimentas), atidavė valdovui. Karo komisija, žinoma, negalėjo reikšti pretenzijų į visišką vadovavimą tiems daliniams, tačiau tam tikrą kontrolę siekė išlaikyti. Vienu iš pirmųjų savo įsakymų LDK Karo komisija liepė abiem daliniams atsiųsti raportus. Raitelių leibregimento vadovybė atsisakė paklusti komisijos reikalavimui ir disputas, dabar jau tarp valdovo ir komisijos, vyko 1765 metų liepos sesijos

⁶⁸ Protokół ordynansow Potocznych Komisji Wojskowej Rzeczypospolitej Wo Xa Littego rozpozczetej w Grodnie 27 Februarii 1765. L. 15.

⁶⁹ Schema yra gana neaiški - Karo komisija atskirus įsakymus duodavo per įgulų vadus, o kartais tiesiog dalinių vadams. Kiek aiškesnė Tautinio autoramento valdymo sistema - per regimentorius.

metu. Stanislovas Augustas linko į kompromisą - pasiūlė komisarams atsiskyti mėnesinių raportų, pasitenkinant metiniais. Toks kompromisas, matyt, patenkino ir komisiją, nes daugiau 1765 m. laiškuose apie tai neužsimenama⁷⁰. 1766 m. sausio 29 d. karalius pasiūlė komisijai spręsti gvardijos bylas ir rūpintis karine drausme. LDK Karo komisija su tuo sutiko⁷¹.

Karalius kreipėsi į LDK Karo komisiją prašydamas jo kompetencijai perduoti J. Bielako totorių pulką. Komisija maloniai sutiko šį prašymą patenkinti, bet neatsakė toliau prižiūrėti šį pulką, stebėdama jo drausmę ir kontroliuodama mėnesinius raportus. Kaip galima spręsti iš turimų dokumentų, A. Koryckio pulkas jau seniau buvo pavaldus dviems šeimininkams, todėl šio susirašinėjimo metu komisija paprašė leisti šį pulką į karališkąsias ekonomijas⁷². Šis prašymas, atrodo, buvo patenkintas. Nepaisant pakitusio pavaldumo, 1767 metais abu totorių pulkai buvo pavesti lauko raštininkui, o vėliau Smolensko vaivada Juozapui Sosnovskiui ir buvo jam pavaldūs bent jau iki 1771 metų liepos⁷³.

Keletą eilučių norėję skirti junginių ir dalinių organizacijai. Pėstininkų ir raitelių regimentus sudarė: štabas (aukštasis, vidurinis ir žemasis) bei vienas batalionas iš keturių kuopų, šiuo požiūriu LDK kariuomenėje 1717-1788 m. (net iki 1792 m.) niekas nesikeitė. 1764-1775 metais Lietuvoje buvo 2 gvardijos, 2 pėstininkų, 3 raitelių regimentai ir artilerijos freikompanija, sudaryta iš 2 kuopų.

Tautinės kavalerijos požiūriu svarbiausiu vienetu buvo rimtosios vėliavos (husarai ir petihorai) ir priešakinės sargybos pulkai (Jo Karališkosios Malonybės, Didžiosios Buožės (DB), Lauko Buožės (LB), 1765 metais atsirado Bielako ir Koryckio totorių pulkai). Jau Augusto III laikais rimtosios vėliavos buvo jungiamos į laikinus ar pastovesnius junginius - divizijas (dywizya), kuriems vadovavo regimentariai tuo pat metu ėję kurios nors vėliavos leitenanto ar vėliavininko pareigas. Ar tokios divizijos buvo 1764 metais, pasakyti sunku, nes 1765 m. kovo 26 dieną Karo komisija paskyrė tris naujus vadus, vadintus regimentariais, nurodydama jų divizijų sudėtį. Lietuvos divi-

⁷⁰ Komisijos susirašinėjimas su valdovu: Komisijos laiškas 1765 07 14, Stanislovo Augusto atsakymas 07 20, komisijos laiškas 1765 07 23. - LVIA F. SA B. 18249 L. 22-23.

⁷¹ Valdovo laiškas LDK Karo komisijai a *ministerio*. - LVIA F. SA 18249 L. 35-36.

⁷² Laiskas Jo Karališkajai Malonybei 1765 m. liepos 9 d. - LVIA F. SA B. 18249. L. 27-28.

⁷³ Valdžią totorių pulkams J. Sosnovskis gavo 1767 m. sausio 20 d., vėliau 1770 m. sausio 12 d., tačiau 1771 m. liepos 17 d. paprašė atleisti jį iš šių pareigų, nes gyvenęs Lenkijos Karalystėje ir negalįs tinkamai pasitarnauti. Šis atsisakymas galėjo turėti ir kitą priežastį, labai jau gražiai apie jį atsiliepė Rusijos Įgaliotasis pasiuntinys Saldernas: "*En outre je vous prie tres expressement de confier l'inspection des ces deux Pulks a Son Excellence Monsieur Sosnowski Palatin de Smolensk, comme a un Subjekt bien intentionne impartial et eclaire sur les vrais devoirs de son etat*" - List JWJPana Salderna Posla Pelnomocnego Dworu Rossyjskiego w Warszawie Rezydującego do Komissyi Woyskowej WXL Dnia 2. Junij Roku 1771. z Warszawy pisany. - LVIA F. SA B. 18252 L. 17.

zijos (Dywizya Litewska), kurią sudarė 10 vėliavų ir priešakinės sargybos pulkas, regimentorium paskirtas Lydos žemės teismo raštininkas petihorų leitenantas Aleksandrovičius⁷⁴. Baltarusijos divizijos (Dywizya Białoruska: 11 vėliavų ir 1 priešakinės sargybos pulkas) vadu paskirtas Rečicos teismo seniūnas petihorų plk. kunigaikštis Albrechtas Radvila⁷⁵.

Trečiosios, Žemaičių divizijos (Dywizya Żmudzka: 11 vėliavų ir 1 priešakinės sargybos pulkas) regimentorium paskirtas Kauno vėliavininkas husarų leitenantas Liudvikas Cheltchovskis⁷⁶. Regimentoriams buvo nurodytos jų pareigos: drausmės palaikymas, nusikaltėlių gaudymas, regimentoriaus teismai.

Didelio komisijos dėmesio susilaukė dalinių raportai ir vadinamosios likvidacijos, t.y ataskaitos. Iškilus neaiškumams, dalinių vadai ar bent jau kvatirmeisteriai⁷⁷ buvo kviečiami į komisijos posėdžius. Paaiškėjo, kad šiems formalumams nebuvo nustatytos vieningos tvarkos, kiekvienas raportas skyrėsi savo informatyvumu ir paprasčiausia forma, todėl komisija išleido tipinių raportų pavyzdžius.

Antrosios sesijos metu, 1765 metų rugpjūčio 9 d. komisija nusprendė atlikti dalinių patikrinimą. Tikrintojais turėjo būti Lietuvos kariuomenės generolai, kurių tuo metu netrūko⁷⁸. Po pusmečio paaiškėjo, kad dalis jų net inspekcijai laiko neranda, todėl teko kviestiti kitus tikrintojus⁷⁹. Atskiri inspektoriai buvo skirti ir vengrų vėliavoms⁸⁰. Tikrintojai gavo specialią instrukciją, kurią sudarė 21 punktas. Tikrinant svarbiausia buvo žmonių skaičius ir finan-

⁷⁴ Akt kreacyi Regimentarzew czyli Ordynans porucznikowi Alexandrowiczowi pisarzowi ziem. Lidzkiemu por. petyh. zn. Woj. Witebskiego na obiecie Komendy Regimentarskiej Dywizyi Litewskiej. Vėliavos Pušalote, Semeniškėse, Kupiškyje, Darsūniškyje, Merkinėje, Dunnoje, Videikiuose, Ostrine, Brėslaujoje, Miezėjevičiuose ir Uszlucke(?); pulkas Lydos paviete ir Brastos vaivadijoje. - LVIA F. SA B. 18249 L. 18.

⁷⁵ Vėliavos Polocke, Kzyčevė, Dysnoje, Oršoje, Homelyje, Propoiske, Čėcerske, Bobruiske, Borisove, Kozianuose ir Starosiele; pulkas Mozyriaus paviete. - LVIA F. SA B. 18249 L. 18-19.

⁷⁶ Vėliavos Prienuose, Liubove, Vilkaviškyje, Noreikiškėse (Narwoyszkach), Jurbarke, Labardžiuose, Viekišniuose, Baisgaloje, Šėduvoje, Obelynėje(Obolniki); pulkas - Trakų vaivadijoje. - LVIA F. SA B. 18249 L. 19-20.

⁷⁷ Kvatirmeisteriai rūpinosi raštvedyba, buhalterija ir ūkinėmis kuopos ar vėliavos reikmėmis. Jiems vadovavo dalinio kvatirmeisteris (regimentskwatiermistrz), priklausęs viduriniajam štabui.

⁷⁸ Buvo paskirti šie inspektoriai:

DB pėstininkų regimentui - gen. leit. kun. Radvila;

LB pėstininkų regimentui - gen. maj. Grabovskis;

DB raitelių regimentui - gen. maj. Riaucour;

LB raitelių regimentui - gen. maj. Lydos seniūnas Scypion;

Vilniaus vaivados raitelių regimentui - gen. maj. Niesioflovskis.

- LVIA F. SA B. 18245 L. 33.

⁷⁹ Vietoj gen. leit. kun. Radvilos - gen. maj. Grabovskis (SA B. 18245 L.38),o vietoj gen. maj. Scypion (dėl sveikatos) - husarų vėliavininkas ir regimentorius Cheltchovskis (LVIA F. SA B 18245 L. 56).

⁸⁰ DB janičarų vėliavai - DB raitelių regimento pulk. leit. Haudryng, LB janičarų vėliavai - leit. iš LB petihorų vėliavos Suzinas. (LVIA F. SA B. 18245 L. 42-43).

siniai reikalai. Reikalauta patikrinti, kiek ir kokių būta žirgų, kokie jų pakinktai. Komisiją domino ginklai ir uniformos: jos turėjo būti ne senesnės kaip 8 metų. Reikėjo suregistruoti visus karius, išstarnavusius daugiau nei 20 metų ir netinkančius tolesnei tarnybai. Inspektoriai turėjo įvertinti karininkų tarpusavio subordinaciją, dalinio žemesniojo štabo⁸¹ sudėtį, karių santykius su civiliais. Kariniam mokymui skirtas tik vienas punktas: ar vyko ir kaip vyko šaudymo pratybos⁸².

Antroji LDK Karo komisija sugriežtino reikalavimus Tautinės kavalerijos draugams. Pradėta reikalauti kontroliuoti kariuomenę paliekančius ir stojančius tarnauti - jiems uždrausta apsikeisti, reikalauta įvesti priėmimo į tarnybą ir dimisijų dokumentaciją, pasikeitimus žymėti mėnesiniuose raportuose⁸³. Susirūpinta ir Svetimšalių autoramentu: vyresniesiems karininkams įsakyma, jei reikia, prašyti atostogų, o ne savavališkai palikti vėliavas likimo valiai. Jei kieno nors nerastų tarnybos vietoje, komisija žadėjo nemokėti algų. Gegužės, birželio ir liepos mėnesiais ne tik vyresnieji, bet ir štabo karininkai privalėjo būti prie savo dalinių, nes tuo metu numatyta rengti mokymus ir karininkų patikrinimus. Nustatyta ir maksimali dalinio vado duodamų atostogų trukmė - pusė metų⁸⁴. Padaugėjo ir paprastų nurodymų, kaip elgtis su vakantinių vietų pajamomis, užsitarnavusiųjų pensijomis.

1768 m. liepos kadencijoje papeikimo susilaukė Tautinės kavalerijos regimentoriai - jie gavo Karo komisijos išpėjimą dėl aplaidumo tarnyboje ir pakartotinus nurodymus, ką turį daryti⁸⁵.

Svetimšalių autoramento daliniuose, matyt, mažai vertinti įvairūs Generalinio štabo pareigūnai ir Tautinės kavalerijos rotmistrai. Tik taip galima paaiškinti tokiu metu pasirodžiusio LDK Karo komisijos įsakymą, kuriame nustatyta Tautinio autoramento pareigūnų pagerbimo tvarka, diferencijuota pagal rangą⁸⁶.

1770 metų gruodžio sesijos metu buvo priimta keletas drausmę stiprinančių nutarimų. Žemaitijos divizijos regimentorius Kosakovskis, panaudojęs valstybinę kariuomenę svetimo dvaro nuniokojimui (najazd), buvo tuoj pat

⁸¹ Žemesnysis štabas (Sztab Nizszy) - tai puskarininkiai ir muzikantai; tarnavę ne kuopose, bet regimento štabe.

⁸² Regula Lustracy Ichn Panom Lustratorom Regimentow przepisana. 1766 08 09 F. LVIA F. SA B. 18249 L. 26-27.

⁸³ *Sancitum* dla Polskiego autoramentu 1767 01 02. - LVIA F. SA 18252 L. 14.

⁸⁴ *Sancitum* Komisyy Woyskowej in ordine postanowienia - 1767 01 14 - LVIA F. SA B. 18252 L. 4.

⁸⁵ Įsakymai regimentoriams. - LVIA F. SA B. 18253 L. 60-61.

⁸⁶ 1770 07 07 įsakymas gen. leit. Radvilai. Įsakoma "orderowymi Hauptwachty do parady stanowszy Tryz werble bili, przez IWW Pisarzem Polnym, Straznikiem Wielkim, Obozным Wielkim i Straznikiem Polnym Litewskimi, chociaszy i orderow niemieli po dwa werble, przed Ichn Panami Rotmistrzami Ussarskimi y Petyhorskimi po jednym werblu, przed Ichn Panami Porucznikami Powaznych Znakow Ussarskiem y Petyhorskiem Hauptwachty do parady tylko stawac powinne". - LVIA F. SA B. 18253. L. 117.

pašalintas iš pareigų, į jo vietą paskiriant Filipovsko seniūną husarų leitenantą Puzyną. Iš pareigų laikinai buvo atleistas totorių pulko vadas pulkininkas A. Koryckis, savavališkai pervedęs savo pulką iš Gardino ekonomijos į Brastos vaivadiją⁸⁷. 1771 metų gruodžio kadencijos metu jam buvo grąžintos pareigos, nes reikėjo komplektuoti pulką iš likučių, bylą atidedant geresniems laikams⁸⁸.

Kaip ir 1771 metų birželio, taip ir 1771 metų gruodžio kadencijos pabaigoje dideli įgaliojimai buvo palikti lauko etmonui A. Sapiegai. Jam palikta išimtinė teisė leisti įsakymus, keisti dalinių dislokacijos vietas, jungti juos į junginius. Tiesioginiam A. Sapiegos pavaldumui priskirtas LB raitelių regimentas, kuriame etmonas galėjo laisvai parinkti štabo karininkus, skirti daliniui bet kurias užduotis⁸⁹.

Iš įsakymo, duoto Baltarusijos divizijos regimentoriui, aiškėja, kad kai kurios Tautinės kavalerijos vėliavos ne tik savo žmones, bet ir savo simbolius - kovines vėliavas pametė, todėl įsakyma, atlikus vėliavų patikrinimą, jas surasti, sukomplektuoti, jeigu reikia - ieškoti naujų rekrūtų, aprengti ir apginkluoti. Draugai atleidžiami nuo karo žirgo išlaikymo, pasitenkinant arkliu. Tokie įsakymai duoti visiems regimentoriams ir totorių pulkų vadams⁹⁰.

1773-1775 metų laikotarpiu apie jokių dalinių patikrinimus žinių neradome, nors nurodymų, kaip turėtų atrodyti regimentai, yra. Pavyzdžiui, LB Kameneco (buvusiam Vilniaus vaivados) raitelių regimentui 1773 m. liepos 3 dieną įsakyma sukomplektuoti dalinį su žmonėmis, bet be žirgų. Panašūs įsakymai buvo duoti ir kitiems raitelių regimentams⁹¹.

1775 metais visa Lietuvos kariuomenė buvo suskirstyta į dvi divizijas, sudarytas iš dviejų brigadų, bet tada šie pakeitimai jau nepriklausė nuo LDK Karo komisijos.

Pastangos pagerinti kariuomenės padėtį

1717 metais nustačius nuolatinį kariuomenės etatą ir sukūrus sistemą, kai daliniai patys susirinkdavo nustatytus mokesčius, kariams buvo garantuotos

⁸⁷ Įsakymas rotmistrui Abrahamovičiui perimti vadovavimą totorių pulkui iš pulkininko Koryckio, LVIA F. SA B. 18263 L. 135.

⁸⁸ Įsakymas A. Koryckiui perimti vadovavimą pulkui, o Hibrhimovičiui (iš tikrųjų Abrahamovičiui) - perduoti. - LVIA F. SA B. 18253 L. 150-151.

⁸⁹ *Sancitum Komissyi Woyskowej in Ordine ubiezpieczenia Woyska Rzeczypospolitey*. LVIA F. SA B. 18252 L. 21.

⁹⁰ Įsakymas Baltarusijos divizijos regimentoriui Chrapovickiui ir kitiems regimentoriams. - LVIA F. SA 18256 L. 4-5; Koryckio pulką turėjo tikrinti gen. leit. Tiškevičius, o Bielako - Smolensko vaivada J. Sosnovskis. Įsakymai pulkų vadams ir inspektoriams. - LVIA F. SA B. 18256 L. 13-14.

⁹¹ Įsakymai LB Kameneco, DB ir JKM Pinsko raitelių regimentams. LVIA F. SA. L. 18256 L. 45-46.

algos. Per 46 metus devalvavosi lenkų auksinas, pagrindinė to meto vietinė valiuta, todėl kareivių algos realiai buvo labai mažos. Ypač vargo didesniuose miestuose: Varšuvoje, Vilniuje ir Gardine dislokuotų dalinių kariai, nes čia gyvenimas buvo brangesnis.

Jei gvardijos regimentais rūpinosi valdovas, tai Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje dislokuotais daliniais teko rūpintis Karo komisijai. 1765 metų liepos 9 d. buvo įsakyta primokėti po 15 lenkiškų grašių per savaitę Vilniaus įgulos kareiviams, o liepos 12 dieną po 1 auksiną per mėnesį Gardino įgulos kareiviams. Gardino puskarininkiams alga buvo padidinta tik po 15 grašių per mėnesį⁹². Atlyginimai buvo padidinti ir kai kuriems provincijos daliniais⁹³.

Susirašinėdama su valdovu dėl gvardijos regimentų, Karo komisija paprašė atiduoti apgriuvusią Vilniaus Žemutinės pilies oficiną karo invalidams, t.y. veteranams. Valdovas maloniai sutiko ir šių namų statyba prasidėjo. Pagal 1766 metų konstituciją šiam reikalui kasmet buvo skiriama 20 000 auksinų⁹⁴. Statyba vyko ilgai, bet nenutrūko ir sunkiausiomis kraštui dienomis, Baro konfederacijos metu. Deja, neturime žinių apie šio darbo rezultatus, nors tai tikriausiai buvo vadinamosios, Oginskio kareivinės, dabartinis senasis Nacionalinio muziejaus pastatas, nebaigtos statyti ir Ketverių metų seimo laikais⁹⁵.

Antroji komisija 1767 m. liepos kadencijos metu susirūpino Tautinės kavalerijos padėtimi: buvo nustatytos uniformų dėvėjimo taisyklės eiliniams kariams. Uniformas reikėjo vilkėti tik vykdant užduotis, o šiaip - jas turėjo saugoti vietininkas⁹⁶. Taupant draugų pinigus, jie atleisti nuo eilinių karių karo žirgo išlaikymo, jį buvo galima naudoti savo nuožiūra privatiems tikslams. Tiesa, kartą per metus, gegužės mėnesį, turėjo dalyvauti vėliavos mokymuose su kovinio šaudymo elementais, kad vėliau žirgai nesibaidytų. Likusį metų laiką eilinis turėjo pasitenkinti paprastu arkliu⁹⁷.

⁹² Įsakymai įgulų vadams LVIA F. SA B. 18245 L. 13 ir 15.

⁹³ Pavyzdžiui, 65 07 11 DB raitelių regimentui - po 7 auksinus pusmečiui puskarininkiams, būgnininkams ir eiliniams - LVIA F. SA B. 18245 L. 13

⁹⁴ 1765 07 23 Karo komisijos raštas valdovui ir 07 29 gautas atsakymas į jį. - LVIA F. SA 18249 L. 23, 25. 1766 metų seimo konstitucija: Dom *Invalidorum*. VL. T. VII. S. 385. Apie kasmetines išlaidas šių namų statybai galime spręsti iš Iždo komisijos išlaidų knygu, su kuriomis esame susipažinę tik fragmentiškai.

⁹⁵ Apie šį nebaigtą statyti pastatą (buvo tik mūrai) užsimena LDK artilerijos generolas Kazimieras Nestoras Sapiega, prašydamas Abiejų Tautų Karo komisijos skirti jį artilerijos kareivinėms.

⁹⁶ Vietininkas - draugų išrinktas vėliavos pareigūnas, turėjęs nuolat būti dislokacijos vietoje. Mūsų aptariamoju laikotarpiu vėliavininkai dažnai būdavo tikraisiais vėliavų vadais.

⁹⁷ Karininkai žirgai buvo didelė vertybė, jų krašte niekas tuo metu specialiai neaugino, reikėdavo pirkti užsienyje, o ir pašaras buvo kitas, brangesnis. Štai Bielako pulkas, patyręs didelius žirgų nuostolius Stovoličių kautynėse, buvo priverstas siųsti specialią komandą, sudarytą iš vėliavų karininkų ir draugų net į Podolę ar kitą pasienio sritį. - *Sancitum* dla Polskiego autoramentu 1766 01 02 - LVIA F. SA B. 18252 L. 13-14, 25.

Pagal 1766 metų konstituciją, 1768 metais kariams ir karininkams turėjo būti padidinta alga. LDK Karo komisija suskato rūpintis šio nutarimo įgyvendinimu. Buvo pasiūstyti tarnybiniai raštai Tautinės kavalerijos regimentoriams ir dalinių vadams⁹⁸. JKM priešakinės sargybos pulko vadui pulkininkui Mustafa Baranovskiui duotame įsakyme dėl muitinių ginkluotos apsaugos nurodoma padėti išdoro pareigūnams tiek, kiek tie prašys, bet su sąlyga, kad bus išmokėtos konstitucijoje nustatytos padidintos algos⁹⁹. Panašūs „pagalbos su sąlyga“ įsakymai buvo duoti ir kai kurioms petihorų vėliavoms¹⁰⁰.

Lietuvos Karo komisijai teko spręsti nukentėjusių dalinių¹⁰¹ problemas. 1770 metų sausio 11 d. DB raitelių regimentas, pradėjęs dalį žirgų kovose, buvo įgaliotas dalį likusių parduoti, paliekant po 15 žirgų vėliavai; už gautus pinigų tikėtasi išlaikyti likusius; panašiai elgtis nurodyta ir su ginklais¹⁰². Panašūs įsakymai duoti ir Lauko Buožės bei Pinsko (JKM) raitiesiems regimentams, tik jiems leista vėliavose palikti po 10 žirgų¹⁰³. Pėstininkų pulkams įsakyta nesamdyti naujų rekrūtų ir taupyti lėšas būsimam dalinių atkūrimui¹⁰⁴. Iš raportų paaiškėjo, kad DB raitelių regimento kasa nėra visiškai tuščia, kaip manė komisija, todėl leista karių skaičių padidinti iki 150 žmonių, įskaitant karininkus, puskarininkius, eilinius su tiek pat žirgų¹⁰⁵. Iš įsakymo aiškėja, kad Svetimšalių autoramento daliniams alga pagal 1766 metų seimo konstituciją taip ir nebuvo padidinta, paliekant viltis ateičiai.

Dalinių pinigai buvo taupomi ir kitomis priemonėmis: 1770 gruodžio 17 d. buvo paleista atostogų 11 Pinsko (JKM) raitelių regimento karininkų: 4 vėliavininkai, 4 kapitonai ir visi trys vyresnieji karininkai, pastarieji dviems su puse metų, pratęsiant atostogas kas pusmetį¹⁰⁶.

Saksų dinastijos laikų tvarka, kai vėliavos dislokacijos vietoje reziduodavo tik vietininkas, trimitininkas ir keli eiliniai, liko ir Baro konfederacijos

⁹⁸ Įsakymai Tautinės kavalerijos divizijų regimentoriams. - LVIA F. SA B. 18253 L. 73.

⁹⁹ Įsakymas pulkininkui M. Baranovskiui. - LVIA F. SA B. 18253 L. 73-74.

¹⁰⁰ LDK medžioklio ir Žemaitijos seniūno petihorų vėliavos. - Ten pat.

¹⁰¹ Lietuvos kariuomenės daliniai dalyvavo 1768 m. veiksmuose prie K. S. Radvilos tvirtovių, 1769 metų Pulaskių žygyje per Lietuvą, kurio metu buvo sumušti ar priversti pasiduoti. Minimi Bielako ir Korickio totorių pulkai, Baranovskio JKM ir Paškovskio LB pr. sarg. pulkas, pulkininkas leitenantas Laskaris, Horaino pėstininkai ir artilerija. - Konopczynski W. Konfederacja Barska. T. 1. Warszawa, 1936; Raport DREWITZA do Weymarna.// Konopczynski W. Materiały do dziejów wojny konfederackiej 1768-1774 R. Krakow, 1931.

¹⁰² Įsakymas gen. maj. Tiškevičiui. - LVIA F. SA B. 18253 L. 99.

¹⁰³ Įsakymai gen. majorams Radvilai ir Grabovskiui. - LVIA F. SA B. 18253 L. 99-100.

¹⁰⁴ Įsakymai pėstininkų pulkams. SA B. 18253 L. 100-101.

¹⁰⁵ Įsakymas gen. maj. ir DB raitelių regimento pulkininkui Tiškevičiui. - LVIA F. SA B. 18253 L. 17.

¹⁰⁶ Atostogos Pinsko regimento karininkams. LVIA F. SA B. 18253 L. 128; Atostogos pulk. Larzakui, pulk. leit. Leopoldui Oreškai (Orzeszko) ir maj. Antanui Nelubovičiui (Nielubowicz) buvo pratęsinėjamos 1771 07 18, 1772 01 14, 1772 06 22, 1772 12 31 iki 1773 birželio mėn. - iš viso 2,5 metų. LVIA F. SA B. 18253 L. 142, 157, 187; LVIA F. SA B. 18256 L. 19.

laikais; negana to, komisija įsakė bent vienam draugui, vadinamajam rezidentui, būti vietoje, nes, matyt, pasitaikydavo atvejų, kai nebuvo kam perduoti įsakymų¹⁰⁷.

Kariuomenės buvo sunki padėtis dėl mokesčių nemokėjimo, įvairių komandų skyrimo, dalinių kasų apiplėšimo. Su mokesčių nemokėjimu LDK Karo komisija nusprendė kovoti ryžtingiau. Kai reikia, dalinių vadams ji leido keisti savo dislokacijos vietą. Skirdama naują Žemaitijos divizijos regimentorių, Žemaitijos kaštelioną Gorski, paskyrė jam JKM Baranovskio priešakinės sargybos pulką, leido savarankiškai gintis nuo plėšikų ir kitokių gaujų (suprask - konfederatų), jei reikėtų prašyti Lietuvos divizijos pagalbos. Mokesčių nemokėjimo atveju komisija leido vėliavoms savo jėgomis pasiimti sau priklausančius atlyginimus, o jei savininkai rimtai priešintųsi, jungti vėliavas po kelias, kad susidarytų pakankama jėga. Tai daryti leidžias 1717 metų įstatymas. Nuo tokios egzekucijos reikėtų susilaikyti tik tuo atveju, jei savininkas parodytų kvitrus, liudijančius, kad jis jau sumokėjo mokesčius kitam daliniui¹⁰⁸. Panašūs įsakymai buvo duoti ir kitiems regimentoriams¹⁰⁹.

1773 metų sausio mėnesį, pasibaigus neramumams, daliniai buvo grąžinami į nuolatinės dislokacijos vietas, tačiau atstatyti buvusį karių skaičių neskubėta. Tautinės kavalerijos vėliavų vietoje užteko vietininko, draugo ir dviejų eilinių, o priešakinės sargybos pulko štabe - dviejų rotmistrų ir keturių jaunesniųjų karininkų. Tiems, kurie realiai ėjo savo pareigas, visų pirma regimentoriams ir pulkų vadams, rūpintasi išmokėti algas, eilinius aprūpinti gerais žirgais, panaudojant vakantinius pinigus¹¹⁰.

I Lenkijos - Lietuvos valstybės padalinimas LDK kariuomenei iškėlė naujų reikalavimų. Ypač dideli rūpesčiai prisilgė Baltarusijos diviziją. Karo komisija įsakė suformuoti specialią komandą, galinčią nuvykti į Rusijos užimtas teritorijas rinkti mokesčius, iš kurių sudarytų generalinę kasą. Iš šios kasos būtų mokamos algos regimentoriui ir dviems vėliavininkams ir tarnyboje esantiems draugams. Vietininkai ir eiliniai turėjo gyventi iš algų. Išimti sudarė Krasnosielsko vėliava: buvo visiškai sukomplektuota ir turėjo gauti visą priklausančią algą¹¹¹. Baltarusijos divizijos generalinė kasa buvo sukurta, ja rūpinosi husarų vėliavininkas Švykovskis (Szwycowski)¹¹².

¹⁰⁷ 1771 06 20 Įsakymas Žemaitijos divizijos regimentoriui Puzynai. LVIA F. SA B. 18253 L. 144.

¹⁰⁸ Įsakymas Žemaitijos kaštelionui ir petihorų leitenantui Gorskiui. - LVIA SA B. 18253 L. 159.

¹⁰⁹ Lietuvos divizijai buvo priskirtas DB Masalskio pr. sarg. pulkas, perkeltas į Eišiškių ir Rūdininkų apylinkes, o Baltarusijos divizijai - LB Paškovskio pr. sarg. pulkas, perkeltas į Oršą. - 1772 01 16 įsakymai DB ir LB pr. sargybos pulkų vadams. - LVIA F. SA B. 18253 L. 164.

¹¹⁰ Vakantiniai pinigai - lėšos, atsiradusios kurį laiką neskiriant pareigūno į laisvą vietą. Kreipimasis į Baltarusijos regimentorių Chrapovickį. - LVIA F. SA B. 18256 L. 33-34.

¹¹¹ 1774 07 12 įsakymas Baltarusijos divizijos regimentoriui Chrapovickiui. - LVIA F. SA B. 18256 L. 87.

¹¹² Įsakymas Baltarusijos divizijos regimentoriui ir pačiam Švykovskui. - LVIA F. SA 18256 L. 34.

Trečioji komisija savo darbo ėmėsi labai energingai. 1775 metais Delegacinis seimas (vykęs 1773-1775 m.) priėmė naują Respublikos kariuomenės etatą, numatantį reikšmingai padidinti kariuomenę¹¹³, tačiau apie padidinimą kalbėti buvo dar anksti. 1775 m. spalio 28 d. didysis etmonas Mykolas Kazimieras Oginskis kreipėsi į sukurta Nuolatinę Tarybą, pranešdamas apie sunkią kariuomenės padėtį. Kariai jau 2 mėnesius negavo algos, jautėsi nepasitenkinimas, dažnėjo išpuoliai, didėjo dezertyrų skaičius. Etmonas jau išnaudojęs savo materialinius resursus ir kitas karių kantrybę pratęsiančias priemones. Anot M. K. Oginskio, jeigu nebus laiku išmokėtos algos, galinti kilti katastrofa. Iš didžiojo etmono memorialo aiškėja, kad 1766 m. nustatyti mokesčiai, kurių pagrindą sudarė gėralų mokesčiai (czopowe) ir padūmė, turėjo duoti 6,5 milijonus lenkiškų auksinų, nors 1774 metais nė 3 milijonų nedavė. Viskuo apkaltinta LDK Iždo komisija, stumianti kariuomenę į pražūtį¹¹⁴. Šis memorialas susilaukė Nuolatinės Tarybos atsakymo, kuriame nieko tikro pažadėta nebuvo, tik pareikalauta kariuomenės dydį nustatyti pagal turimas lėšas, o ne pagal 1775 metais nustatytą kariuomenės etatą¹¹⁵. Tada komisija atliko 1764-1775 m. kariuomenės biudžeto pakitimų, pagal kurį nuo 1766 metų kariuomenei kasmet nebuvo išmokama 583 950 auksinų ir nustatė būtiną LDK kariuomenei 3 125 146 lenkiškų auksinų biudžetą (žr. priedą Nr.2). Pastaboje po lentelėmis komisija dar kartą įspėjo apie padėties rimtumą.

Dėl finansų trūkumo Karo komisijos padėtis buvo gan kebli. 1775 m. kovo 26 dieną Vilniaus vyskupo Igno Masalskio iniciatyva buvo pradėtas steigti naujas pėstininkų regimentas iš 5 kuopų, kurį turėjo sudaryti 500 karininkų ir kareivių. Lapkričio 3 d. vyskupas pranešė, kad pavyko surinkti net 600 karių. Kaip tik tuo metu Komisija suprato, kad nė pusės to skaičiaus nepajėgsianti išlaikyti, todėl didiko ūpą palaikė neaiškiais pažadais, o vėliau turėjo dalies regimento atsakyti¹¹⁶.

¹¹³ Sudarant naują etatą Lietuvos Karo komisijos atsiklausta tikriausiai nebuvo. Seimas panaikino formalų suskirstymą į Tautinį ir Svetimšalių autoramentus, dalinius teritoriniu principu priskirdamas dviem divizionom, iš kurių kiekvieną sudarė pėstininkų ir kavalerijos brigados. Kariuomenė turėjo būti padidinta iki ...

¹¹⁴ 1775 10 28 memorialas Nuolatinei Tarybai. - LVIA F. SA B. 18252 L. 36-37.

¹¹⁵ Etatu vadintas kariuomenės pareigybių sąrašas su nurodytomis algomis ir kitomis kariuomenės išlaidomis - Rezolucya a *Consilio Permanenti* na Memoryal od Komissyi *Woyskowej sub tytulo Periculus in Mora* w Roku teraznieyszym 1775 Mca 8bra 28 Dnia pisany dana. - LVIA F. SA B. 18252 L. 40-41.

¹¹⁶ Vyskupui leista nustatyti regimento uniformas, siūlyti karininkus, tačiau pagrindinių dalinį valdančių svėrtų nepaleido. Vilniaus vyskupo memorialas Karo komisijai ir komisijos atsakymas. - SA B. 18252 L. 37-38.

Ryšiai su kitomis valdžios institucijomis

Lietuvos karo komisijai daugiausiai teko bendradarbiauti su Stanislovu Augustu Poniatovskiu, jį supusiais senatoriais rezidentais bei LDK Iždo komisija. Karo komisija susidūrė ir su Seimo reikalais, svarstant kariuomenės ar algų padidinimo klausimus. Paskutiniosios sudėties komisijai teko dalyvauti diskusijoje su naujai įkurta Nuolatine Taryba.

Su valdovu dažniausiai teko susidurti veiklos pradžioje, aiškinantis dviejų LDK gvardijos pulkų priklausomybę ir karinių laipsnių skyrimą. Kartais iškildavo ir klausimų dėl kai kurių pareigūnų, kaip tai atsitiko su LDK pėstininkų gvardijos regimento šefo Radvilos byla. Karo komisija pastebėjo, kad minėtasis šefas daro machinacijas su atlyginimais ir jau kvietė atvykti į savo teismą, bet karalius šį reikalą užglostė, paskirdamas gvardijos pėstininkų regimento šefu Grigalių Mykolą Grabovskį, kuris raštiškai paliudijo, kad regimente viskas gerai. Komisijai teko nusileisti ir šį sandėrį patvirtinti¹¹⁷.

LDK Iždo komisijai reikėjo nuolatinės kariuomenės pagalbos saugant muitines ir vežamus pinigus. Pavyzdžiui, 1765 metų rudenį buvo pasiūsta 200 karių iš įvairių dalinių, kurie padėjo Iždo komisijai atlikti naujų mokesčių liustraciją¹¹⁸. Tačiau abiejų institucijų bendradarbiavimas ne visada buvo sklandus, kartais trūko paprasčiausios kompetencijos. Štai 1766 m. rugpjūčio 8 d. Karo komisija, ruošdama algų padidinimo projektą, užklausė Iždo komisijos komisarų, kokiomis pajamomis galima disponuoti. Buvo gautas atsakymas, kad tokia informacija visai nereikalinga - reikia ramiai samdyti karius, o jeigu pasirodys, kad turimų pinigų neužtenka - bus galima karius atleisti ar perduoti reikalą seimui¹¹⁹. Geležinė logika!

Karo ir Iždo komisijų tarpusavio santykius dažnai lėmė asmeniniai kai kurių įtakingų asmenų santykiai, ypač svarbūs toje epochoje. Kol Iždo komisijoje didžiausią įtaką turėjo didysis išdininkas Mykolas Bžostovskis, M. K.

¹¹⁷ Valdovo laiškas Karo komisijai 1765 m., išsiųstas gruodžio 22 d. - LVIA F. SA B. 18249 L. 32. Kvitais Karo komisijai 1766 sausio 2 dieną - LVIA F. SA B. 18249 L. 29.

¹¹⁸ Liustracija - turto ar valdų įvertinimas ir mokesčių nustatymas. Pagalba pasiūsta ir:

Vilniaus vaivados raitelių regimento	- 20 žmonių
DB raitelių regimento	- 14 -"-
LB raitelių regimento	- 15 -"-
LB pėstininkų regimento	- 6 -"-
Vilniaus vaivados pėstininkų regimento	- 11 -"-
Baltarusijos divizijos	- 75 -"-
Lietuvos divizijos	- 4 -"-
Žemaitijos divizijos	- 55 -"-

Iš viso žmonių 200

LVIA F. SA B. 18245 L. 34

¹¹⁹ Laiškas Iždo komisijos komisarams ir atsakymas j ji. - LVIA F. SA B. 18249 L. 37.

Oginskio sesers vyras, dar pavykdavo susitarti, bet kai faktinė valdžia perėjo dvaro išdininkui Antanui Tyzenhauzui, politiniam Oginskio konkurentui ir priešui, buvo iškeltos dvi bylos 1767 ir 1775 metais dėl pinigų Lietuvos kariuomenei. Trečiosios komisijos aršumą galime paaiškinti ir tuo, kad čia M. K. Oginskis surado sąjungininką prieš A. Tyzenhauzą - Naugarduko vaivada Juozapą Nesiolovskį, kuris buvo nuolatinis rūmų išdininko opozicionierius Iždo komisijoje. 1776 metai buvo ne tik Karo komisijos, bet ir paties Oginskio politinės įtakos žlugimo laikas¹²⁰.

Kadangi krašte nebuvo valstybinės policijos, kariuomenei dažnai tekdavo gaudyti nusikaltėlius, įvesti tvarką miestuose¹²¹. Visoms šioms "nekarinėms" funkcijoms dažniausiai būdavo skiriami J. Bielako ir Koryckio totorių pulkai. Nuo šių pareigų nebuvo atleistos ir vadinamosios rimtosios vėliavos, nors jos tokiems tikslams būdavo naudojamos žymiai rečiau.

Karo komisijos santykiai su kitomis institucijomis susikomplicavo 1775-1776 metais, kai atsirado nepakankamai aiškias funkcijas turėjusi Nuolatinė Taryba, o trečioji Karo komisija užėmė gana bekompromisinę poziciją. Neugebėjimas susitarti buvo viena iš komisijos uždarymo priežasčių.

Išvados

Apibendrinant 1765-1766 m. Karo komisijos darbą reikėtų jį vertinti teigiamai. Komisija neatliko ypatingų struktūrinių pertvarkymų, tačiau pagerino dalinių kontrolę, padidino algas miestuose stovintiems regimentams, rado komisijos vietą tarp Respublikos valdžios institucijų, pradėjo rengti karinius statutus. Įsakymuose buvo taktiška, dėmesinga pavaldiniams, gal kiek per daug nuolaidi tinginiams, ypač turintiems aukštą kilmę ar "užnugarį". Labiausiai trūko profesionalumo, darbo plano, užsipyrimo.

1767-1768 metų veikla buvo neaktyvi, pasitenkinta rutina. Ryškiau išsiskiria tik 1768 metų liepos kadencija, kai naujas didysis etmonas M. K. Oginskis ėmėsi ryžtingesnių pertvarkymų.

1769-1770 metų laikotarpiu komisijai teko rūpintis įvairių sukilimų ir maištų malšinimu. 1771 metai buvo politiškai aktyviausi. Šiuo laikotarpiu LDK Karo komisija tapo visuomenę konsoliduojančiu branduoliu. Po pralaimėjimo teko rūpintis dalinių gelbėjimu, padalijimo padarinių šalinimu.

¹²⁰ Koscialkowski S. Z dziejow komisji skarbowej Litewskiej w początkach panowania Stanisława Augusta (1765-1780) // *Ateneum Wileńskie Roczn. 2. Zeszyt 7-8. Wilno, 1924. S. 377.*

¹²¹ Tokio pobūdžio įsakymai sutinkami kiekvienos kadencijos medžiagoje. Pavyzdžiui, 1765 m. liepos kadencijoje Baltarusijos divizijos vėliavoms įsakyta gaudyti Volkovysko apylinkėse siaučiančius plėšikus, o DB pėstininkų regimento pulkininkui Oskierko sustabdyti namų užiminėjamą ir maištus (tumulty) Vilniaus mieste.

1775-1776 metų laikotarpiu komisija labai aktyviai ėmėsi kariuomenės gelbėjimo darbo, bet dėl savo bekompromisinės pozicijos, o gal ir tam tikro apsilėidimo nesugebėjo įvykdyti Lietuvos kariuomenės vadovybės funkcijų ir buvo panaikinta.

Tyrinėjant galima pastebėti, kad privatūs reikalai buvo svarbiau už valstybinius, ypač tarp aukštesnės kilmės kariškių, todėl tikrai atsakingos pareigos būdavo skiriamos štabo karininkams (pvz. pulk. leit. Haudryngui, pulkininkams J. Bielakui ir A. Koryckiui). Tokia luominės kariuomenės ypatybė mažino drausmę ir sąmoningumą ir taip nedidelę kariuomenę apkrovė tituluotų vadų balastu, sudarė nesveiką atmosferą.

Savo reformomis, kurios labiausiai pastebimos 1768 metų vasarą, kai etmonu tapo M. K. Oginskis, LDK Karo komisija orientavosi į Prūsijos sistemą (kareivių ūgis), tačiau siekė išlaikyti to meto supratimu tautinius bruožus, tobulindama Tautinio autoramento dalinių valdymą, uniformas, ginkluotę, o svetimšalių autoramente įvesdama lenkiškas komandas ir įsakymus.

LDK Karo komisija veikė autonomiškai, o kai kuriais laikotarpiais nepriklausomai nuo Lenkijos karalystės Karo komisijos ir kitų Lenkijos ar Respublikos valdžios institucijų. Didžiausias reformų variklis aptariamuoju laikotarpiu buvo valdovas, ieškojęs progresyvesnių žmonių, karybą išmanančių užsieniečių, kuriuos dažniausiai siuntė į Lenkijos Karalystės, o ne LDK kariuomenę, todėl tokia Lietuvos Karo komisijos laikysena sumažino tobulėjimo galimybes, padarė LDK kariuomenę atsilikusią Lenkijos atžvilgiu. Šis atsilikimas, kurį lėmė ir prasta LDK išdo padėtis, juntamas iki pat T. Kosciuškos sukilimo.

Skirtingai vertintinas Baro konfederacijos laikotarpis: Karalystės kariuomenė daugiausiai rėmė Baro konfederatus, o LDK kariuomenė dėl ramios Karo komisijos politikos išvengė nereikalingų kovų prieš savus piliečius ir tik tada stoji į kovą, kai tokia būklė ėmė grėsti pačios kariuomenės suirimui.

LDK Karo komisija parodė ir savo veiklos blogąsias puses. Sudaryta kaip kolegialus organas, negalėjo veikti kaip komanda, suformuota vieno vadovo, priimti slaptus planus - esant bent vienam svetimos valstybės agentui, visa jos veikla galėjo būti suparalyžuota, o jos planai - išduoti.

Didžiausią įtaką LDK Karo komisijai padarė Vilniaus vaivada, vėliau didysis etmonas gen. leit. Mykolas Kazimieras Oginskis, kuriam istorinėje literatūroje skirta per mažai dėmesio. Jis daugiau žinomas kaip muzikas, nors jo karinė veikla nemažiau svarbi tiek Lietuvos, tiek ir kitų senosios Respublikos valstybių istorijai.

Priedai

Priedas Nr. 1 LDK Karo komisijos sesijos (kadencijos)

Pirmoji komisija

1. Pirmoji kadencija	1765 02 25 - 1765 03 26;
2. 1765 m. liepos kadencija	1765 07 01 - 1765 08 09;
3. 1766 m. sausio kadencija	1766 01 02 - 1766 01 29;
4. 1766 m. liepos kadencija	1766 07 08 - 1766 08 09.

Antroji komisija

5. 1767 m. sausio kadencija	1767 01 02 - 1767 01 26;
6. 1767 m. liepos kadencija	1767 06 01 - 1767 07 11;
7. 1767 m. gruodžio kadencija*	1767 12 01 - 1767 12 09;
8. 1768 m. birželio kadencija	1768 06 01 - 1768 06 25;
9. 1769 m. gruodžio kadencija	1769 12 22 - 1770 01 12;
10. 1770 m. birželio kadencija	1770 06 18 - 1770 07 07;
11. 1770 m. gruodžio kadencija	1770 12 10 - 1770 12 22;
12. 1771 m. birželio kadencija	1771 06 16 - 1771 07 22;
13. 1771 m. gruodžio kadencija**	1771 12 02 - 1772 01 17;
14. 1772 m. birželio kadencija	1772 06 13 - 1772 06 27;
15. 1772 m. gruodžio kadencija	1772 12 24 - 1773 01 11;
16. 1773 m. birželio kadencija	1773 06 18 - 1773 07 06;
17. 1773 m. gruodžio kadencija	1773 12 20 - 1774 01 04;
18. 1774 m. birželio kadencija	1774 06 27 - 1774 07 12;
19. 1774 m. gruodžio kadencija	1775 01 02 - 1775 01 05.

Trečioji komisija

20. 1775 m. spalio kadencija	1775 10 13 - 1775 11 10;
21. 1776 m. kovo kadencija	1776 04 16 - 1776 04 30.

* Komisarams nesusirinkus, komisija nutarimų nepriėmė.

** Nespėjus išspręsti klausimų iki 1772 metų sausio 13 d., lauko etmonas Aleksandras Sapiega sausio 15 dieną pradėjo ekstrakadenciją, pasibaigusią sausio 17 dieną.

**Priedas Nr. 2. Pateikta lentelė Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės
Karo komisijos Nuolatinei Tarybai**

Paskutinysis seimas skyrė LDK kariuomenei 6 596 000 auksinių, manydamas, kad naujųjų gėralų (czopowe) ir padūmės mokesčių, įvertinant senuosius mokesčius, užteks. Dabar, kai šie du nauji mokesčiai nepateisino dėtų Respublikos vilčių, didysis etmonas ir Karo komisija suskubo informuoti Šviesiausiąjį Poną [karalių] ir Nuolatinę Tarybą dėl kariuomenės nepriteklių ir algų išmokėjimo vėlavimo. Kad kariuomenė žinotų apie savo padėtį, o Šviesiausiasis Ponas su Taryba veiksmingai galėtų patarti, pateikiama čia tvarkingai tai, ką kariuomenei išlaikyti nutarė skirti seni įstatymai, nurodant tik tai, kas būtina dabar esančiai kariuomenei išlaikyti, jos nedidinant pagal naują įstatymą.

Seni įstatymai kariuomenei skyrė:

1717 m. Seimo konstitucija kariuomenei skyrė	2 046 000
Pagal 1764 m. Seimo konstituciją priimti du totorių pulkai su algomis	305 700
1766 m. seimo konstitucija skyrė Riterių mokyklai išlaikyti	200 000
1766 m. seimo konstitucija padidino algas kariuomenei	747 250
1766 m. seimo konstitucija skyrė gvardijos pėstininkų priedams (culaga)	<u>62 746</u>
Iš viso senieji įstatymai skyrė	3 363 696

Kiekis ir šaltiniai, iš kurių kariuomenė gavo algas:

Gėralų (czopowy), padūmės, hibernos ir pagalvės mokesčiai	2 046 000
Iždo, t. y. maito, kvartos ir pagalvės mokesčiai	305 700
Iš to paties šaltinio	200 000
<u>Iš tų pačių šaltinių gvardijos pėstininkams, raiteliams ir artilerijai</u>	<u>62 746</u>
Iš viso iki šiol gauta	2 779 746
Nuo 1766 m. išdas kariuomenei iki šiol skolingas per metus	583 950
Suma, be kurios dabar kariuomenė negali apsieiti pagal 1717 m. Konstituciją	2 046 000
Dviems ponų Bielako ir Poniatovskio pulkams	305 700
Riterių mokyklai, tai yra kadetams	200 000
Priedai gvardijos pėstininkams (kaip iki šiol nuo 1766 m. gaudavo)	125 246
Priedai gvardijos raiteliams (kaip iki šiol gaudavo)	90 000
Priedai dviem Tautinės kavalerijos brigadoms	34 600

Priedai trims lengviesiems pulkams	89 600
Priedai penkiems pėstininkų pulkams	50 000
Priedas artilerijos pagerinimui	50 000
Kunigaikščio Masalskio regimento išlaikymui	100 000
<u>Dvieju generolų leitenantų ir triju generolų majorų algoms</u>	<u>34 000</u>
Būtinai reikalinga suma algoms	3 125 146

Priedų, pateiktų šiame pranešime, paaiškinimas

1. Pirminė alga, algos ponų Bielako ir Poniatovskio pulkams, kadetams, priedai abiem gvardijos pulkams ir priedas (culaga) [gvardijos] pėstininkams, visa tai įstatymais ir jų ligšioliniu vykdymu yra užtikrinta.

2. Priedai abiem brigadom negali būti atimti, nes sujungtos vėliavos neturėjo lig šiol išlaidų, kurios dabar yra neišvengiamos. Šiaip ar taip, 1766 m. konstitucija minėtoms vėliavoms skyrė 224 000, o dabar duodami 34 000 rodo tikrą šykštumą.

3. Negalima lengviesiems pulkams neparodyti gailestingumo, kurį 1766 m. konstitucija parodė skirdama minėtas sumas. Kaip galima reikalauti iš draugo tinkamos tarnybos, bausti jį nusižengus, kai jis už 300 auksinių save, eilinį ir du žirgus išlaiko.

4. Penkiems pėstininkų pulkams 1766 m. konstitucija skyrė 188 125 auksinius priedų, o dabartinė perkreiptu veidu (skretnosos) palieka tik 50 000, vien tik tam, kad karys už 12 auksinių galėtų atsispirti dabartiniam skurdiui.

5. Negalima artilerijoje sumažinti kanonierių ir grenadierių, nenumatyti algos ir papildomų išlaidų, neap rūpinti amunicijos atsarga.

6. Kunigaikščio Masalskio regimentą būtina sulyginti su kitais pėstininkų regimentais. Respublika liktų skolinga apgautam kunigaikščiui Masalskiui pinigų, kuriuos jis išleido formuodamas dalinį, atleisdamas nusamdytus ir jau apmokytus žmones, tektų mokėti už tai, kas nebus panaudota.

7. Drausmė ir karinis parengimas negali egzistuoti be prižiūrėtojų, kurių pareigas atlieka generolai, kurie už savo svarbias pareigas, atrodo, liks su tokiu prastu atlyginimu.

Tokį kreipimąsi, įvertinę svarbiausius trūkumus, kurių pašalinimas yra vienintelis būdas išlaikyti kariuomenę, pasirašome. Išduotas Gardine 1775 metų lapkričio 8 d.

Mykolas Oginskis

Juozapas Nesiolovskis, Naugarduko vaivada

Juozapas Narbutas, Lydos vėliavininkas, Karo komisijos komisaras

Juozapas Jelskis, Gardino pavieta vėliavininkas, k[arinis] k[omisaras]

Kunigaikštis Jurgis Radvila, karinis komisaras.

Lietuvos Karo komisijos pastaba Nuolatinei Tarybai.

Didysis etmonas su LDK Karo komisija, reaguodami į Šviesiausiojo Pono užklausimą ir vykdydami savo pareigą rūpintis kariuomene, prideda šį kreipimąsi. Taip pat pakartoja savo didžiausią susirūpinimą dėl skolų grąžinimo kariuomenei, abejodama, ar lėšos, kurių tikimasi iš iliustracijos, neapvils. Išduota tą pačią dieną Gardine.